

МОДЕЛИ ЗА ФИНАНСИРАЊЕ И УПРАВУВАЊЕ СО ЈАВНИТЕ СЕРВИСИ ВО ДРЖАВИТЕ ОД ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА

СПОРЕДБА НА МОДЕЛИТЕ И БАРАЊА ЗА РЕФОРМИ ВО МЕДИУМИТЕ ШТО СЕ ЈАВЕН СЕРВИС

Бранкица Петковиќ, Саша Паниќ и Сандра Б. Хрватин¹

ВОВЕД

Позицијата на јавните радиодифузни сервиси во медиумските системи на државите од Југоисточна Европа теоретски би требало да им овозможува најдобра позиција од која би делувале во насока на заштита на вредностите на јавните сервиси во медиумското и новинарското работење. Уште од крајот на 2012 година, кога беше формирано регионалното партнерство на граѓански организации под името „Медиумска опсерваторија на Југоисточна Европа“, ние го промовираме овој широк сет од вредности што ги обединуваме во концептот на медиумски интегритет. Медиумските реформи претставуваат итна задача за секоја демократска влада во регионот, но таквите реформи, вклучувајќи ја тука и секоја реформска политика и нејзини мерки, мора да бидат водени од критериумот за тоа дали тие ги зајакнуваат овие вредности на јавните сервиси во медиумите и новинарството воопшто т.е. интегритетот на медиумите. Сите вакви евентуални реформи во медиумите, кај кои главен принцип би бил

¹ Регионалниот преглед се базира на податоци обезбедени од истражувачите и координаторите во организациите партнери на Медиумската опсерваторија за Југоисточна Европа, вклучувајќи ги тука Илда Лондо (Албанија), Санела Хоџиќ (Босна и Херцеговина), Моника Валечиќ и Саша Лековиќ (Хрватска), Борбала Тот (Унгарија), Исуг Беришта (Косово), Весна Никодиноска и Славчо Миленковски (Македонија), Милена Перовиќ-Кораќ (Црна Гора) и Дубравка Валиќ-Недељковиќ и Стефан Јањиќ (Србија). Во Словенија податоците ги обезбеди Секторот за меѓународна соработка на РТВ Словенија и тие беа разгледани од Сандра Б. Хрватин, Саша Паниќ и Браница Петковиќ. Некои податоци беа љубезно овозможени од „EBU Media Intelligence Service“ на Европската радиодифузна унија. Финансиските податоци за јавните сервиси во сите држави од Европската радиодифузна унија беа обработени од Фрања Арлиќ (Словенија) за да се земат предвид само државите од Југоисточна Европа.

ЗОШТО Е ВАЖЕН
ИНТЕГРИТЕТОТ НА
МЕДИУМИТЕ

интегритетот на медиумите, треба да стават акцент на јавните сервиси, со цел нивните модели на управување, финансирање и професионалните стандарди да бидат целосно усогласени со принципите на медиумски интегритет.

На крајот од четиригодишниот период на истражување од Медиумската опсерваторија на Југоисточна Европа и залагањата од нејзина страна со цел промовирање и имплементација на принципите за интегритет на медиумите, одлучивме да обезбедиме информации за моделите на управување и на финансирање на јавните сервиси во државите што се опфатени во регионалното партнерство. Правејќи еден компаративен осврт, се обидуваме да ги утврдиме сличностите и разликите, и исто така правиме обид да најдеме добри практики во моделите за раководење и за финансирање, кои им овозможуваат на јавните медиуми да работат како сервис на јавниот интерес и да дадат отпор на политичките влијанија. Оваа регионална процена може да даде поддршка на иницијативите за медиумски реформи со овозможување корисни и споредливи податоци.

Освен државите што беа во фокусот на Медиумската опсерваторија на Југоисточна Европа (земјите од Западен Балкан со кои ќе се проширува ЕУ и Турција), овој регионален преглед исто така ги опфати Хрватска, Унгарија и Словенија. Сепак, поради вонредната состојба во Турција прогласена во јули 2016 година, не сме во можност да се ангажираме со нашите тамошни партнери за да ги прибереме бараните податоци.

Од тие причини, во регионалниот преглед беа опфатени Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Унгарија, Македонија, Косово, Црна Гора, Србија и Словенија. Во Унгарија, на пример, медиумскиот систем на јавниот сервис е многу сложен и се разликува од таквите системи во другите држави. Воспоставен е со усвојувањето на контроверзната регулатива за медиуми во 2010 година. За некои елементи од моделот на управување и финансирање, ние не бевме во можност до крај да следиме споредливи решенија во Унгарија, затоа што тие би биле повеќестрани и многу сложени.

Во Босна и Херцеговина и во Србија, системот на јавни сервиси се состои од повеќе од еден јавен сервис. Во Босна и Херцеговина тоа е БХРТ на национално ниво, потоа во двата ентитета ги имаме РТВ БиХ во Федерацијата и РТРС во Република Српска. Во Србија, јавен радиодифузен сервис на национално ниво е РТС, а исто така постои и јавен радиодифузен сервис во Војводина (РТВ). Во нашиов регионален преглед, ние најголем акцент ставаме на јавните медиумски сервиси на национално ниво.

Европската радиодифузна унија е асоцијација на јавни радиодифузни сервиси во Европа и таа ги сподели со нас податоците што ги има во врска со финансирањето на своите членки. Во нивните извештаи нема податоци за Косово, затоа што јавниот радиодифузен сервис на Косово сè уште не е член на Европската радиодифузна унија.

За потребите на овој регионален преглед се одлучивме да ја користиме терминологијата на Европската радиодифузна унија, која вообичаено се користи во документите на ЕУ и во најновата регулатива, кои го земаат предвид фактот дека услугите што ги овозможуваат јавните радиодифузни сервиси, сега вклучуваат и интернет. Наместо поимот „јавни медиумски сервиси“, кој го користевме во сите претходни студии на Медиумската опсерваторија на Југоисточна Европа, сега го користиме поимот „јавни радиодифузни сервиси“.

Ситуацијата со јавните радиодифузни сервиси ги одразува сите поважни проблеми во медиумскиот сектор во регионот. „Зграпчувањето“ на овие институции од страна на политичките интереси е толку силно што нивното работење претставува еден вид барометар за тоа каква е состојбата со слободата на медиумите. Додека повеќето држави опфатени со нашата анализа постојано ја менувале својата законска рамка во насока на овозможување поголема независност за јавните радиодифузни сервиси, практичното спроведување на тие закони се покажа невозможно поради политичките притисоци што имаат за цел да го спречат спроведувањето на јавниот интерес. Засегнати од намалувањето на нивното економско влијание врз пазарот на комерцијални медиуми (пазар што е во подем), овие медиуми започнаа транзиција од медиуми со кои управува државата кон медиуми што се јавен сервис. Сепак, тие не успеаја да се поврзат со јавноста и со публиката. Поранешните државни медиуми, иако формално беа трансформирани во јавни радиодифузни сервиси, за кратко време беа преземени од политичките елити. Од ова произлезе една специфична форма на партиска доминација во медиумите, во кои раководните, уредничките и другите поважни позиции беа резервирани за персоналот лојален на оние што се на власт. Во Босна и Херцеговина меѓународната заедница започна неколку иницијативи, почнувајќи уште од 2000 година, за воведување нов јавен радиодифузен сервис, но тоа никогаш не се случи. За да бидат работите уште полоши, во 2016 година недостатокот од финансиски средства, во комбинација со целосната политичка блокада во управувањето со основните функции на институцијата, ја присилија БХРТ (заеднички босанско-херцеговски јавен сервис) да престане да емитува.

Увидот во институционалните механизми чија цел е да обезбедат независност на јавните радиодифузни сервиси покажува многу инвентивни начини за спречување на влијанието од јавноста и за овозможување политички упад во раководните структури секогаш кога доаѓа до промена на власта. Методите што постојат не се соодветни за решавање судири на интереси во кои се вклучени лица од раководните тела, кои (лица) ги избегнуваат нивните улоги на заштитници на јавноста и дејствуваат како продолжена рака на политичките фактори.

Постојат значителни недоразбирања околу улогата на јавните радиодифузни сервиси и финансиската неефикасност што произлегува не само од наследената нефункционалност на организацијата туку и од неземањето предвид на економскиот карактер на медиумските пазари, кои сега се целосно деформирани. Ако кон ова ги додадеме многубројните примери за безобзирно упаѓање во законите, доаѓаме до заклучок дека постои нестабилна правна рамка, која ги поткопува

СИТУАЦИЈАТА СО ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ ГИ ОДРАЗУВА СИТЕ ПОВАЖНИ ПРОБЛЕМИ ВО МЕДИУМСКИОТ СЕКТОР ВО РЕГИОНОТ. „ЗГРАПЧУВАЊЕТО“ НА ОВИЕ ИНСТИТУЦИИ ОД СТРАНА НА ПОЛИТИЧКИТЕ ИНТЕРЕСИ Е ТОЛКУ СИЛНО ШТО НИВНОТО РАБОТЕЊЕ ПРЕТСТАВУВА ЕДЕН ВИД БАРОМЕТАР ЗА ТОА КАКВА Е СОСТОЈБАТА СО СЛОБОДАТА НА МЕДИУМИТЕ.

основите на независноста на јавните радиодифузни сервиси, со што станува јасно дека основањето на функционални јавни радиодифузни сервиси, ќе биде од суштинска важност за обезбедување на интегритетот на медиумите. Во државите што имаат силни јавни радиодифузни сервиси со водечка улога во определувањето на професионалните медиумски стандарди, другите медиуми ја следат таквата рамка и се однесуваат на многу попрофесионален начин и со поголем сензитивитет за комуникациските потреби на луѓето. Споредбата на законскиот статус на јавните радиодифузни сервиси во државите опфатени со анализата покажа дека, иако постојат законски механизми за нивна независност, речиси и да не постојат законски решенија со кои таквата независност ќе стане стварност. Она што е погрешно се начините на финансирање на медиумите и, како последица на тоа, трендот на постојано намалување на финансиските средства што им се потребни на медиумите за да можат да ги исполнат своите законски програмски обврски. Наместо медиумите да бидат повеќе зависни од јавноста преку систематската поддршка за ефикасна наплата на радиодифузната такса, некои држави (понекогаш со поддршка од раководството на јавните радиодифузни сервиси) се решаваат јавниот радиодифузен сервис да биде финансиран од државниот буџет. Од една страна, овие трендови се придвижувани од ветувањата што политичарите ги даваат за време на кампањите, но, од друга страна, тие исто така се придвижувани од неспособноста на самите медиуми да ѝ ја објаснат на јавноста важноста што јавните радиодифузни сервиси ја имаат во сè пофрагментираната и комерцијализирана медиумска средина.

Еден дел од оваа приказна се и актуелните обиди на некои политичари во Словенија да ја укинат радиодифузната такса и да ги намалат јавните радиодифузни сервиси. Освен тоа, во услови кога голем дел од населението живее на граница на сиромаштијата, намалувањето на радиодифузната такса или нејзиното целосно укинување е пример за голема демагогија, според која некој „заштедува пари“ на сметка на правото на граѓаните да бидат информирани. Наместо сериозно разгледување на фактот дека ова основно човеково право стана финансиски неосстварливо за голем број граѓани, и дека со фаворизирањето на комерцијалниот сектор државата го направи тоа право заложник на рекламирањето, јавните радиодифузни сервиси сè повеќе се злоупотребуваат за остварување краткорочни политички цели. Се разбира, ваквиот однос е заемен.

Јавните радиодифузни сервиси никогаш не научија да ги почитуваат луѓето. Наместо својата организација и програмското работење да ги базираат на одговорност спрема јавноста и спрема своите вработени, тие прифатија практики што често доведуваат до спротивното, т.е. до нетранспарентно трошење на јавните средства, до „матни“ методи на обезбедување надворешно програмирање, до нетранспарентни договори за рекламирање и до неправилен работен статус на голем број

од вработените. Правилата врз основа на кои што требаше да обезбедат внатрешни и надворешни механизми за контрола врз програмата на медиумите и деловните практики, во најголем дел не беа применети. Иако многу држави ги изготвија неопходните законски основи, овие стандарди или не успеале да профункционираат или се користат како средство за одмазда против одредени новинари или програми.

Ако јавните сервиси се обраќаат единствено кон актерите од политичката сфера, не треба да нè чуди отсуството на поддршка од јавноста кога политиката се обидува да ја наруши нивната независност. Актуелните случувања во Србија, Црна Гора и во Хрватска јасно укажуваат колку се ранливи јавните радиодифузни сервиси на политички притисоци и колку е важна и незаменлива поддршката од јавноста за јавните радиодифузни сервиси.

Што треба да се направи? Државата има задача да обезбеди институционална автономија на јавните радиодифузни сервиси преку правната рамка, во прв ред на нивното управување и финансирање. Јавните радиодифузни сервиси се последниот начин за масовна комуникација што ѝ преостанува на јавноста. „Приватизацијата“ на јавниот радиодифузен сервис од страна на кој било интерес (политички, економски или некои други интереси од граѓанското општество) едноставно е неприфатливо. Централно место во јавните дебати мора да бидат правата на граѓаните за комуникација/информирање, па поради тоа ефикасното функционирање на јавните радиодифузни сервиси мора постојано да се развива и да се одржува, како и механизмите што интегритетот на медиумите го вградуваат во нивната основа. Јавниот интерес на кој повеќето држави ја засноваат својата законска рамка за медиуми мора беспрекорно да премине во директен дијалог меѓу јавните медиуми и јавноста. Да го парафразираме Џон Стјуарт Мил: Државата вреди само толку колку што вредат и јавните радиодифузни сервиси што функционираат во неа. Држава што ги редуцира своите јавни радиодифузни сервиси за да ги искористи како своја продолжена рака, „ќе увиди дека големи работи не е можно да се остварат со мали луѓе“.

2

МОДЕЛИ ЗА ФИНАНСИРАЊЕ НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ ВО ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА

2.1

ВКУПЕН БУЏЕТ НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ

Јавните радиодифузни сервиси во регионот се сметаат за големи медиумски институции/ организации со големи буџети, особено ако ги споредиме со другите медиуми во овие држави.

АКО ЈАВНИТЕ СЕРВИСИ СЕ ОБРАЌААТ ЕДИНСТВЕНО КОН АКТЕРИТЕ ОД ПОЛИТИЧКАТА СФЕРА, НЕ ТРЕБА ДА НÈ ЧУДИ ОТСУСТВОТО НА ПОДДРШКА ОД ЈАВНОСТА КОГА ПОЛИТИКАТА СЕ ОБИДУВА ДА ЈА НАРУШИ НИВНАТА НЕЗАВИСНОСТ.

Од сите девет земји што беа опфатени со овој регионален преглед, системот на јавен радиодифузен сервис во Унгарија има најголем буџет - 290.200.000 евра. По него следуваат системите на јавен радиодифузен сервис во Хрватска (182.860.000 евра) и во Словенија (126.950.000 евра), а најмали се буџетите за јавен радиодифузен сервис во Албанија (16.470.000 евра) и во Црна Гора (12.570.000 евра).² Овие податоци се од 2014 година и се објавени од Европската радиодифузна унија во согласност со информациите доставени од нејзините членки. Успеавме да обезбедиме податоци и за 2015 година за повеќето држави. Буџетот за јавниот радиодифузен сервис на Косово, според нашето истражување, во 2015 година изнесуваше 12.269.000 евра.

Најголемиот буџет на јавен радиодифузен сервис во регионот е сепак помал од просекот на Европската радиодифузна унија, кој во 2014 година изнесуваше 750,83 милиони евра. Овој просечен буџет е содржан во Извештајот за финансирање на јавните радиодифузни сервиси во 46 европски држави за 2014 година.

Буџетот на сите јавни радиодифузни сервиси заедно во деветте држави опфатени со овој регионален преглед изнесува околу 800 милиони евра. Без Унгарија, буџетот изнесува околу 500 милиони евра, т.е. тој е износот на средства што приближно се троши секоја година за функционирање на јавните радиодифузни сервиси во осумте балкански држави (во периодот 2014 / 2015 година).

Ако ги земеме предвид буџетите на јавните радиодифузни сервиси во Европа во 2014 година, Унгарија е на 19 место од вкупно 46 држави, Хрватска е 22-ра, Словенија 24-та, Србија 27-ма, Македонија е 35-та, Босна и Херцеговина 37-ма, Албанија е 38-ма и Црна Гора е 40-та.³ Најголем буџет од сите јавни радиодифузни сервиси во Европа имаат јавниот радиодифузен сервис во Германија – 9.759 милиони евра (2014 година) и во Велика Британија – 7.230.66 милиони евра (2014 година).

² Нема податоци за Косово.

³ Види во извештајот: Funding of public media services 2015, EBU, December 2015.

**БУЏЕТОТ НА СИТЕ ЈАВНИ
РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ ЗАЕДНО
ВО ДЕВЕТТЕ ДРЖАВИ ОПФАТЕНИ СО
ОВОЈ РЕГИОНАЛЕН ПРЕГЛЕД ИЗНЕСУВА
ОКОЛУ 800 МИЛИОНИ ЕВРА.**

Табела 1: ВКУПЕН БУЏЕТ НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ ВО ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА (ВО ЕВРА)

Држава	2014	2015
Албанија	16.470.000*	18.078.571
Босна и Херцеговина	19.520.000 (БХРТ)* 12.740.000 (РТРС) Нема податоци за РТВ БиХ	17.350.000 (БХРТ) 13.850.000 (РТВ БиХ) Нема податоци за РТС
Хрватска	182.860.000*	183.087.000
Унгарија	290.220.000*	Нема податоци
Косово	Нема податоци	12.269.000
Македонија	21.540.000*	20.855.000
Црна Гора	12.570.000*	14.693.111
Србија	95.740.000 (РТС)* Нема податоци за РТВ	75.064.210 (РТС) 17.773.660 (РТВ)
Словенија	126.950.000*	127.331.047

Извор: Бројките со ѕвездички (*) се преземени од Извештајот на Европската радиодифузна унија за финансирање на јавните радиодифузни сервиси 2015 година, а другите беа обезбедени од истражувачите на Медиумската опсерваторија на Југоисточна Европа, со користење на годишните извештаи на јавните радиодифузни сервиси на секоја држава.

Изразени како процент од бруто-домашниот производ, буџетите на јавните радиодифузни сервиси во повеќето држави од Југоисточна Европа обично се над просекот на Европската радиодифузна унија, кој изнесува 0,19% за 46 држави. На пример, во 2014 година буџетот за јавен радиодифузен сервис во Хрватска учествуваше со 0,42% во бруто-домашниот производ на земјата; 0,37% во Црна Гора; 0,34% во Словенија; 0,29% во Србија (РТС), 0,28% во Унгарија и 0,25% во Македонија.⁴

Табела 2: ВКУПНО ФИНАНСИРАЊЕ КАКО ПРОЦЕНТ ОД БРУТО-ДОМАШНИОТ ПРОИЗВОД (2014)

Држава	%
Албанија	0,16
Босна и Херцеговина	0,14
Хрватска	0,42
Унгарија	0,28
Косово	Нема податоци
Македонија	0,25
Црна Гора	0,37
Србија	0,29
Словенија	0,34

Извор: FUNDING OF PUBLIC MEDIA SERVICES 2015, EBU, DECEMBER 2015.

Забелешка: Податоците за Босна и Херцеговина и за Србија се однесуваат на главниот јавен радиодифузен сервис во секоја од овие држави – БХРТ и РТС.

⁴ Нема податоци за Косово.

Ако ги споредиме вкупните буџети на јавните радиодифузни сервиси во регионот и бројот на населението во секоја од земјите, ќе ја забележиме разликата во буџетот за јавен радиодифузен сервис по глава на жител. Во четириесет и шест држави просечниот приход по глава на жител за јавен радиодифузен сервис е 46,31 евро. Земјите со помалобројно население во Европа обично имаат поголемо финансирање за јавен радиодифузен сервис по глава на жител. На ниво на регион, најголеми приходи по жител остварува јавниот радиодифузен сервис во Словенија, со бројки што се значително над просекот на Европската радиодифузна унија, додека најмало е финансирањето за јавните радиодифузни сервиси во Босна и Херцеговина (БХРТ) и во Албанија.

Табела 3: ВКУПНО ФИНАНСИРАЊЕ НА ЈАВНИТЕ СЕРВИСИ ПО ГЛАВА НА ЖИТЕЛ (2014)

Држава	евра
Албанија	5.94
Босна и Херцеговина	5.04
Хрватска	43.17
Унгарија	29.38
Косово	Нема податоци.
Македонија	10.41
Црна Гора	20.14
Србија	13.36
Словенија	61.60

Извор: FUNDING OF PUBLIC MEDIA SERVICES 2015, EBU, DECEMBER 2015.

Забелешка: Податоците за Босна и Херцеговина и Србија се однесуваат на главниот јавен радиодифузен сервис во секоја држава - БХРТ и РТС.

Во периодот од 2010 до 2014 година се случи најголемото зголемување на буџетот на јавниот радиодифузен сервис во Македонија (81,4%), а потоа следи Албанија (66%). Истовремено, најголемо намалување на буџетски средства во истиот период се случи кај јавниот радиодифузен сервис на Босна и Херцеговина (БХРТ) (-15,9%), по што следи јавниот радиодифузен сервис во Хрватска (-5,2%).⁵¹ Просекот за 46-те држави членки на Европската радиодифузна унија е 4%.

⁵¹ Нема податоци за Косово. Нема споредливи податоци за Унгарија и за Србија.

ВО ПЕРИОДОТ ОД 2010 ДО 2014 ГОДИНА СЕ СЛУЧИ НАЈГОЛЕМОТО ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА БУЏЕТОТ НА ЈАВНИОТ РАДИОДИФУЗЕН СЕРВИС ВО МАКЕДОНИЈА (81,4%), А ПОТОА СЛЕДИ АЛБАНИЈА (66%).

Табела 4: ЕВОЛУЦИЈА НА ФИНАНСИРАЊЕТО НА ЈАВНИОТ РАДИОДИФУЗЕН СЕРВИС (2010-2014 ГОДИНА)

Држава	%
Албанија	66,60
Босна и Херцеговина	- 15,90
Хрватска	- 5,20
Унгарија	Државата не била опфатена или не е можна споредба.
Косово	Нема податоци.
Македонија	81,40
Црна Гора	Државата не била опфатена или не е можна споредба.
Србија	17,50
Словенија	- 4,90

Извор: FUNDING OF PUBLIC MEDIA SERVICES 2015, EBU, DECEMBER 2015.

Забелешка: Податоците за Босна и Херцеговина и за Србија се однесуваат на главниот јавен радиодифузен сервис во секоја држава - БХРТ и РТС.

2.2

РАДИОДИФУЗНА ТАКСА

Во шест земји опфатени со истражувањето, се врши наплата на радиодифузна такса од домаќинствата за потребите на јавните радиодифузни сервиси – во Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Македонија, Србија и во Словенија, додека во Унгарија, на Косово и во Црна Гора не се наплаќа ваква такса. На Косово, на пример, законот ја утврдува радиодифузната такса како главен извор на приходи за јавниот радиодифузен сервис, но откако системот за наплата пропадна во 2009 година, јавниот радиодифузен сервис се финансира првенствено од јавниот буџет.

Во земјите во кои се наплаќа оваа такса, таа пропорционално претставува најголем извор на приходи за јавните радиодифузни сервиси, но во сите шест земји законот дозволува и други извори на финансирање. На пример, сите јавни радиодифузни сервиси имаат право да добиваат приходи од реклами, а други извори на приходи можат да бидат финансиска поддршка од буџетот на државата, реклами, продажба на програмски содржини и донации.

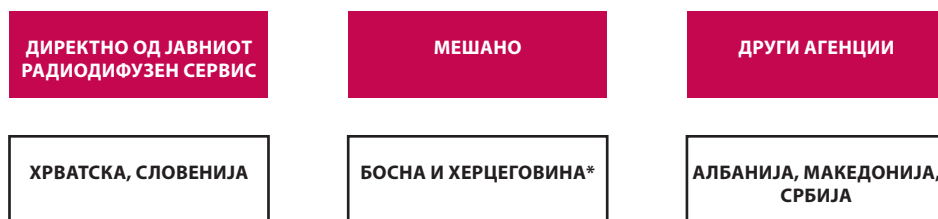
Освен во Босна и Херцеговина, во сите други држави во кои се наплаќа радиодифузната такса, законот ги определува субјектите што имаат обврска за плаќање на оваа такса и начинот на наплата. Законот во Босна и Херцеговина определува кои субјекти имаат ваква обврска за плаќање, но начинот за наплата на таксата останува да биде пропишан од Управниот одбор на јавниот радиодифузен сервис.

Слично на ова, во пет држави со закон е определен износот на радиодифузната такса, а законот во Босна и Херцеговина определува дека овој износ го предлага Регулаторната комисија за комуникации на секои пет години, а парламентот го усвојува таквиот предлог.

Во четири држави износот на радиодифузната такса автоматски се менува во зависност од определени економски индикатори. На пример, Босна и Херцеговина ја врзува промената на износот на радиодифузната такса со стапката на инфлација, Хрватска ја определува на 1,5% од просечната месечна плата во државата, а во Македонија таа се приспособува на трошоците за живот. Во Србија ваквото приспособување на трошоците за живот ќе почне да се спроведува од 2017 година, а во другите три држави износот на радиодифузната такса не е променет веќе неколку години. На пример, Хрватска се повикува на рецесијата како причина за фиксирање на радиодифузната такса, а во Словенија таксата не се приспособува автоматски туку владата одлучува за нејзино евентуално зголемување (не поголемо од 10%), под услов да постојат оправдани причини за тоа

Во сите држави радиодифузната такса се наплаќа еднаш месечно. Во Хрватска и во Словенија оваа такса ја наплаќаат директно јавните радиодифузни сервиси, во Албанија, Македонија и во Србија ја наплаќаат други институции, а во Босна и Херцеговина постои мешан систем каде што најголем дел од таксата ја наплаќаат телекомуникациските оператори, а интерните служби на РТВ БиХ и РТРС ја наплаќаат радиодифузната такса од оние домаќинства што не ја плаќаат преку сметката за фиксен телефон.

Графикон 1: НАПЛАТА НА РАДИОДИFUЗНАТА ТАКСА

*Во најголем дел наплата се врши преку телекомуникациските оператори, а РТРС и РТВ БиХ делумно вршат наплата и преку своите интерни служби.

Во сите шест држави има институции и групи население што се ослободени од обврската за плаќање радиодифузна такса. Во Албанија тоа се образовните и институциите за јавно здравје, како и некои јавни школи, а во Хрватска тоа се определени категории лица со посебни потреби. Во Македонија, Србија и во Словенија, на пример, корисниците на социјална помош и некои категории лица со посебни потреби, меѓу другите, се ослободени од оваа обврска.

Албанија има најмал износ на радиодифузна такса – околу 70 евроценти месечно, а највисок е износот во Словенија – 12.75 евра. По неа следува Хрватска со околу 11 евра, Босна и Херцеговина со околу 3.8 евра, Македонија со околу 3 евра и Србија со околу 1.2 евра.

ВО СИТЕ ДРЖАВИ РАДИОДИFUЗНАТА ТАКСА СЕ НАПЛАЌА ЕДНАШ МЕСЕЧНО. САМО ВО ХРВАТСКА И ВО СЛОВЕНИЈА ОВАА ТАКСА ЈА НАПЛАЌААТ ДИРЕКТНО ЈАВНИТЕ РАДИОДИFUЗНИ СЕРВИСИ

АЛБАНИЈА ИМА НАЈМАЛ ИЗНОС НА РАДИОДИFUЗНА ТАКСА – ОКОЛУ 70 ЕВРОЦЕНТИ МЕСЕЧНО, А НАЈВИСОК Е ИЗНОСОТ ВО СЛОВЕНИЈА – 12.75 ЕВРА. ПО НЕА СЛЕДУВА ХРВАТСКА СО ОКОЛУ 11 ЕВРА, БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА СО ОКОЛУ 3.8 ЕВРА, МАКЕДОНИЈА СО ОКОЛУ 3 ЕВРА И СРБИЈА СО ОКОЛУ 1.2 ЕВРА.

Во четири држави стапката на наплата на радиодифузната такса е поголема од 90%. Албанија е најуспешна со наплата од 99% (2015 година) каде што стапката на наплата значително се подобри со севкупните подобрувања во наплатата на сметките за електрична енергија, особено имајќи го предвид фактот дека пред неколку години процентот беше 30%. Следна е Србија со процент на наплата од 94% (јуни 2016 година), па Хрватска и Словенија, секоја со околу 92% (2014 и 2015 година). Во Македонија наплатата е 75,8% во 2015 година, а најлоша е состојбата во Босна и Херцеговина со малку над 50% наплата во 2015 година.

Пропорционално земено, радиодифузната такса е најголем приход за јавните радиодифузни сервиси во сите држави во кои се наплаќа оваа такса. Во Албанија радиодифузната такса учествува со 45% (2015 година) во вкупните приходи на јавниот радиодифузен сервис, а во Хрватска учествува со 85,56% (2014 година) во вкупните приходи. На Косово, на пример, 72,3% од вкупните приходи на јавниот радиодифузен сервис во 2009 година потекнуваа од радиодифузната такса (последна година во која беше наплатувана оваа такса).

Табела 5: ПРОЦЕНТ НА ПРИХОДИ ОД РАДИОДИФУЗНАТА ТАКСА КАКО УЧЕСТВО ВО ВКУПНИТЕ ПРИХОДИ НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ (ВО ЗАГРАДА Е ДАДЕНА РЕФЕРЕНТНАТА ГОДИНА)

Држава	%
Албанија	45 (2015)
Босна и Херцеговина	59,84 БХРТ (2015) 46,75 РТРС (2014) 62,7 РТВ БиХ (2015)
Хрватска	85,56 (2014)
Унгарија	Нема податоци
Косово	Нема податоци
Македонија	65,8 (2015)
Црна Гора	Нема податоци
Србија	44 РТС (2014)* 45 РТВ (2014)*
Словенија	73,4 (2015)

* Во 2014 година беше запрена наплатата на радиодифузната такса во Србија, а во 2015 не беше наплатувана.

Ако зборуваме за промените што се случуваа во последно време, радиодифузната такса во Хрватска беше намалена за 50% за определени категории граѓани, како мерка за помош на пензионерите што имаат месечен приход помал од 1.500 куни (околу 200 евра). Откако од владата на Србија во 2013 година беше најавено укинување на радиодифузната такса, наплатата во 2014 година забележа историски ниско ниво, што го

стави под знак прашање постоењето на јавниот радиодифузен сервис. Во 2015 година беше донесен посебен закон, кој го фиксираше износот на радиодифузната такса за 2016 година на 150 динари месечно (околу 1.2 евра), во споредба со износот од 500 динари, кој претходно беше во сила. Според Извештајот на Европската радиодифузна унија, ваквото намалување беше привремено решение што важеше само за 2016 година и таксата повторно ќе биде зголемена за да му се гарантира на јавниот радиодифузен сервис во Србија стабилен и независен извор на финансирање.⁶

Табела 6: МЕСЕЧЕН ИЗНОС НА РАДИОДИFUЗНАТА ТАКСА

Држава	евра*
Албанија	0.7
Босна и Херцеговина	3.8
Хрватска	11
Унгарија	Нема податоци
Косово	Нема податоци
Македонија	3.0
Црна Гора	Нема податоци
Србија	1.2
Словенија	12.75

*За целите на овој извештај, износот на радиодифузната такса е претворен од националните валути во евра, освен во случајот на Словенија, затоа станува збор за приближно точен износ во евра.

Во Хрватска неодамна беше предложено намалување на радиодифузната такса за сите категории граѓани, додека во Албанија, Македонија, Србија и во Словенија има гласови во јавноста што бараат укинување на оваа такса, но во овие земји се немаат случено промени во таа насока. Во Босна и Херцеговина има дискусии да се замени постојниот систем за наплата на радиодифузната такса, но досега не се направени никакви промени.

Според извештајот на Европската радиодифузна унија, „радиодифузната такса во државите на Европската радиодифузна унија во просек изнесуваше 11 евра месечна по домаќинство, во 2015 година. Западните европски земји и нордиските земји наплаќаат многу повисока радиодифузна такса во споредба со источните и со јужните европски држави“.² Сепак, две држави од нашиот регион се меѓу десетте од Европа што имаат највисок износ на радиодифузна такса што ја плаќаат домаќинствата. Овие десет држави се Швајцарија (во која износот на таксата е највисок), потоа Данска,

⁶ Види: Licence Fee 2016, EBU, October 2016, p. 10.

⁷ Ibid.

Норвешка, Австрија, Шведска, Германија, Велика Британија, Словенија, Ирска и Хрватска. Во 2015 година радиодифузната такса беше намалена во Германија и во Швајцарија. Во Швајцарија се намали за едно евро месечно и сега изнесува 35.1 евро месечно, а во Германија таксата се намали од 17.98 на 17.62 евра месечно при крај на 2015 година.

2.3

ДРЖАВЕН БУЏЕТ

Во сите држави од Југоисточна Европа опфатени со овој извештај, дозволено е финансирање на јавните радиодифузни сервиси од државниот буџет. За разлика од други држави, во Унгарија, на Косово и во Црна Гора парите од државата се главен и најголем извор на приходи за националните јавни сервиси. По исклучок, српскиот јавен радиодифузен сервис доби најмногу пари од државниот буџет во 2015 година што му овозможи на јавниот радиодифузен сервис да воспостави ефикасен систем за наплата на радиодифузната такса во 2016 година. Законската рамка во другите држави генерално предвидува финансирање од државата за определени активности (на пример, продукција на програмски содржини за граѓаните што живеат во странство, програми важни за едукација, култура, наука или програми наменети за малцинствата).

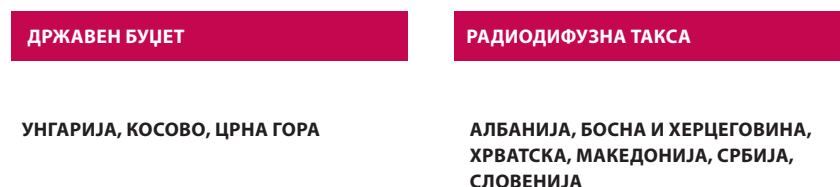
Во петте држави опфатени со оваа студија немаше предвидено државни пари за јавните радиодифузери за целите на дигитализација. Во Словенија, на пример, ова е уредено со закон, но јавниот радиодифузен сервис плаќа за дигитализацијата од сопствени приходи. Во Босна и Херцеговина државата обезбеди опрема и инфраструктура, но радиодифузерите ја финансираа дигитализацијата на техничките капацитети за продукција и емитување програма. Во Македонија и во Црна Гора средствата за дигитализација директно им се даваат на јавните радиодифузери, а во Албанија државата ја презема улогата на гарант за заем земен од јавниот радиодифузен сервис за финансирање на дигитализацијата. Делегацијата на Европската Унија обезбеди финансиска поддршка за дигитализација на јавниот радиодифузен сервис во Црна Гора.

Во дискусиите во последно време во Македонија, партија од опозицијата во Македонија, на пример, предложи укинување на радиодифузната такса и премин кон буџетско финансирање на јавниот радиодифузен сервис. Во Црна Гора каде што јавниот радиодифузен сервис во најголем дел се финансира од државниот буџет, владата предложи зголемување на финансирањето од државата, а на Косово каде што се дискутира за моделот на финансирање, владејачката партија и раководството на јавниот радиодифузен сервис ја поддржуваат идејата да се продолжи со државното финансирање на јавниот радиодифузен сервис. Во Словенија и во Србија имаше и иницијативи со кои се предлага

ВО ДИСКУСИИТЕ ВО ПОСЛЕДНО ВРЕМЕ ВО МАКЕДОНИЈА, ПАРТИЈА ОД ОПОЗИЦИЈАТА ВО МАКЕДОНИЈА, НА ПРИМЕР, ПРЕДЛОЖИ УКИНУВАЊЕ НА РАДИОДИФУЗНАТА ТАКСА И ПРЕМИН КОН БУЏЕТСКО ФИНАНСИРАЊЕ НА ЈАВНИОТ РАДИОДИФУЗЕН СЕРВИС

укинување на радиодифузната такса, но притоа не беа предложени алтернативни решенија, вклучително и државното финансирање.

Графикон 2: ГЛАВНИ ИЗВОРИ ЗА ФИНАНСИРАЊЕ НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ

2.4 РЕКЛАМИРАЊЕ

Парите од рекламирање се легитимен извор на приходи за јавните дифузери во сите држави опфатени со истражувањето. Со исклучок на Албанија каде што правилата за јавните и за комерцијалните медиуми се исти, во сите други држави има построги правила во однос на рекламирањето кај јавните дифузери, во споредба со комерцијалните медиуми.

Изразено во апсолутни бројки, со финансиски износи помеѓу 12 и 17 милиони евра годишно, јавните радиодифузни сервиси на Словенија, Хрватска, Србија и на Унгарија⁸ имаат најголема заработка од реклами во споредба со сите држави што беа опфатени со истражувањето, додека во Албанија и во Македонија приходите од реклами за јавните радиодифузни сервиси се помалку од 500.000 евра.

Овие приходи во Албанија и во Македонија се само 2% од вкупниот буџет/приход на јавните радиодифузни сервиси. Пропорционално, РТВ БиХ, како дел од системот на јавен радиодифузен сервис во Босна и Херцеговина во 2015 година имаше 25,5% приходи во буџетот од реклами, и овој процент е најголем кај сите девет држави. По него следуваат српската РТС (20,7%) и РТК на Косово (18%).

⁸ Во Унгарија нема точни податоци за приходите од рекламирање, но овој извор на приходи е евидентиран во буџетот во ставката „приходи од комерцијално работење, управување со имот и други приходи“.

СО ФИНАНСИСКИ ИЗНОСИ ПОМЕЃУ 12 И 17 МИЛИОНИ ЕВРА ГОДИШНО, ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ НА СЛОВЕНИЈА, ХРВАТСКА, СРБИЈА И НА УНГАРИЈА ИМААТ НАЈГОЛЕМА ЗАРАБОТКА ОД РЕКЛАМИ ВО СПОРЕДБА СО СИТЕ ДРЖАВИ ШТО БЕА ОПФАТЕНИ СО ИСТРАЖУВАЊЕТО, ДОДЕКА ВО АЛБАНИЈА И ВО МАКЕДОНИЈА ПРИХОДИТЕ ОД РЕКЛАМИ ЗА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ СЕ ПОМАЛКУ ОД 500.000 ЕВРА.

Табела 7: ПРИХОДИ ОД РЕКЛАМИ ВО ВКУПНИОТ БУЏЕТ НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ (ВО ЗАГРАДА Е ДАДЕНА РЕФЕРЕНТНАТА ГОДИНА)

Држава	Година	%
Албанија	2015	2
Босна и Херцеговина	2015	8,96 БХРТ
	2014	13,7 РТРС
	2015	25,5 РТВ БиХ
Хрватска	2014	7,65
Унгарија	2014	6
Косово	2015	18
Македонија	2015	2
Црна Гора	2015	7,86
Србија	2015	20,7 РТС
	2015	3,1 РТВ
Словенија	2015	9,4

Извор: Податоци обезбедени од истражувачите на Медиумската опсерваторија на Југоисточна Европа, со консултирање на годишните извештаи на јавните радиодифузни сервиси.

Јавниот радиодифузен сервис на Косово го продава терминот предвиден за комерцијално емитување на субјекти што сакаат да се рекламираат, додека во Хрватска, Унгарија и во Словенија ова се прави преку рекламни агенции. Овие два модела се користат и во другите држави опфатени со истражувањето.

Во некои земји (Албанија и Србија) нема податоци за тоа колку пари трошат државата или јавните претпријатија за рекламирање. Распожливите податоци упатуваат на тоа дека во Босна и Херцеговина, Унгарија, на Косово и во Црна Гора, државата или јавните претпријатија им исплаќаат пари за рекламирање на јавните радиодифузери на начин што не е транспарентен.

Табела 8: ДЕТАЛЕН ПРИКАЗ НА НАЧИНИТЕ НА ФИНАНСИРАЊЕ НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ (2014 ГОДИНА)

Држава	Јавни средства	Радиодифузна такса	Рекламирање	Други комерцијални приходи	Друго
Албанија	15%	59%	5%	Нема податоци	20%
Босна и Херцеговина	Нема податоци	Нема податоци	Нема податоци	Нема податоци	Нема податоци
Хрватска	Нема ознака под 3%	86%	8%	3%	Нема ознака под 3%
Унгарија	81%	Нема податоци	4%	3%	12%
Косово	Не е опфатено во податоците од ЕБУ	Не е опфатено во податоците од ЕБУ	Не е опфатено во податоците од ЕБУ	Не е опфатено во податоците од ЕБУ	Не е опфатено во податоците од ЕБУ
Македонија	25%	65%	4%	6%	Нема податоци
Црна Гора	85%	Нема податоци	12%	4%	Нема податоци
Србија	60%	18%*	17%	Нема ознака под 3%	Нема ознака под 3%
Словенија	5%	72%	11%	12%	Нема податоци

Извор: Funding of Public Media Services 2015, EBU, December 2015.

*Наплатата на радиодифузната такса во Србија беше сопрена во 2014 година.

Забелешка: Збировите не се секогаш точно 100% поради заокружување. Податоците за Босна и Херцеговина и за Србија се однесуваат на главниот јавен радиодифузен сервис во секоја држава, БХРТ и РТС.

2.5

ТРОШЕЊЕ СРЕДСТВА ОД СТРАНА НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ

Јавните радиодифузни сервиси во државите од Југоисточна Европа што беа опфатени со истражувањето, користат различни методи за прибирање податоци за тоа како се трошат парите, па така овие податоци не овозможуваат едноставно споредување на начините и тенденциите на трошење средства во сите девет држави. На пример, ретко кога има податоци за трошење на финансиските средства што се расчленети по организациски единици во рамките на јавните радиодифузни сервиси.

Во Унгарија исто така нема податоци за буџетските ставки наменети за платите за работените во јавниот радиодифузен сервис. Во другите земји, РТВ (како дел од системот на јавен радиодифузен сервис во Србија) со 66,5% во 2015 година и јавниот радиодифузен сервис на Косово со 57,4% во 2015 година се единствените примери за јавни радиодифузни сервиси што

трошат повеќе од половина од своите буџети на плати. Потоа следуваат јавниот радиодифузен сервис во Црна Гора кој троши незначително повеќе од половина од својот буџет на плати (49,5% во 2015 година) и словенечкиот јавен радиодифузен сервис, кој потроши 44,1% од буџетот во 2015 година на плати. Албанскиот јавен радиодифузен сервис потроши 35%, а јавниот радиодифузен сервис во Македонија (32,89% во 2015 година) има најмал дел од буџетот наменет за плати за вработените.

Податоците за финансиски средства потрошени за продукција на програмски содржини покажуваат дека јавните радиодифузни сервиси на Косово (33,4% во 2015 година) и во Црна Гора (29,8% во 2015 година) потрошиле најголем дел од буџетот за продукција, во споредба со другите држави каде што има вакви податоци. Најмалку за оваа цел е потрошено во Македонија (11,42% во 2015 година).

2.6

ФИНАНСИСКА ТРАНСПАРЕНТНОСТ НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ

Од сите земји што беа опфатени со истражувањето, Унгарија е единствената во која нема јавно достапни извештаи за финансиското работење на јавниот радиодифузен сервис. Од друга страна, во Словенија имаме детални годишни планови и извештаи за РТВ Словенија на интернет-страницата на јавниот радиодифузен сервис – практика што се спроведува во последниве 10 години, заедно со поважните податоци за финансиското работење. Јавното објавување на овие извештаи, од неодамна стана практика и во Албанија, во која има финансиски извештаи за 2014 и за 2015 година, додека извештаите за претходните години се достапни само со претходно барање за пристап до информациите од јавен карактер. Во Босна и Херцеговина, на пример, достапноста на извештаите зависи од практиките прифатени од конкретните радиодифузни сервиси. РТВ БиХ има тенденција да биде најмалку транспарентна, а нејзиниот последен финансиски извештај што е достапен, датира од 2012 година.

Графикон 3: ЈАВНА ДОСТАПНОСТ НА ФИНАНСИСКИТЕ ИЗВЕШТАИ НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ

ДА	НЕ
УНГАРИЈА	АЛБАНИЈА, БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА,* ХРВАТСКА, КОСОВО, МАКЕДОНИЈА, ЦРНА ГОРА, СРБИЈА, СЛОВЕНИЈА

* Во РТВ БиХ, како еден од јавните радиодифузни сервиси во Босна и Херцеговина, јавното објавување на финансиските извештаи не претставува редовна практика – последниот извештај е објавен во 2012 година.

ОД СИТЕ ЗЕМЈИ ШТО БЕА ОПФАТЕНИ СО ИСТРАЖУВАЊЕТО, УНГАРИЈА Е ЕДИНСТВЕНАТА ВО КОЈА НЕМА ЈАВНО ДОСТАПНИ ИЗВЕШТАИ ЗА ФИНАНСИКОТО РАБОТЕЊЕ НА ЈАВНИОТ РАДИОДИФУЗЕН СЕРВИС. ОД ДРУГА СТРАНА, ВО СЛОВЕНИЈА ИМАМЕ ДЕТАЛНИ ГОДИШНИ ПЛАНОВИ И ИЗВЕШТАИ ЗА РТВ СЛОВЕНИЈА НА ИНТЕРНЕТ-СТРАНИЦАТА НА ЈАВНИОТ РАДИОДИФУЗЕН СЕРВИС – ПРАКТИКА ШТО СЕ СПРОВЕДУВА ВО ПОСЛЕДНИВЕ 10 ГОДИНИ, ЗАЕДНО СО ПОВАЖНИТЕ ПОДАТОЦИ ЗА ФИНАНСИКОТО РАБОТЕЊЕ.

2.7

СУПЕРВИЗИЈА ВРЗ ФИНАНСИРАЊЕТО НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ

Во пет земји опфатени со ова регионално истражување (Албанија, Хрватска, Унгарија, Македонија и Словенија) има посебни тела, чија задача е да обезбедуваат надзор врз финансиското работење на јавните радиодифузни сервиси, додека во другите земји што беа исто така опфатени со истражувањето, постои еден орган што истовремено управува и врши надзор врз програмското и врз финансиското работење. Во Албанија ова посебно тело (Советодавен одбор) всушност има само советодавна улога за главното раководно тело. Во Унгарија, имајќи ја предвид сложената структура на системот на јавни медиуми и на раководните тела, постои Фискален совет за јавниот сервис, кој врши надзор врз буџетот на МТВА (Фонд за управување со средствата и давање поддршка на медиумските сервиси).

Што се однесува до назначувањето членови во телата што вршат надзор врз финансиското работење на јавните радиодифузни сервиси, постојат различни практики во земјите што беа опфатени со ова истражување. На пример, во Црна Гора и на Косово сите членови на овие тела (кои истовремено сеглавно раководни тела на јавните радиодифузни сервиси) се именувани од парламентите. За разлика од овие две земји, членовите на едно слично тело кое истовремено управува и врши надзор во Србија ги назначува регулаторната агенција за електронски медиуми. Понатаму, во Хрватска и во Словенија постои посебно тело, кое има функција на надзор врз финансиското работење на јавните радиодифузни сервиси. Членовите на овие тела ги именува парламентот, но и вработените што се организирани во рамките на јавните радиодифузни сервиси, додека во Словенија државата исто така назначува определен број членови во надзорниот орган. Во Македонија исто така постои посебен орган за оваа цел, чии членови ги назначува Програмскиот совет.

Во некои земји за кои постојат повеќе податоци на располагање, јавните радиодифузни сервиси се предмет на ревизија од државните ревизорски институции, кои најчесто идентификуваат лоши практики на финансиско управување. На пример, јавниот радиодифузен сервис во Црна Гора во 2010 и РТВ БиХ во Босна и Херцеговина во 2011 и 2013 година добија негативни мислења од ревизорите. Слично на ова, ревизорите во Србија во 2012 година идентификуваа 39 лоши практики, од кои 21 се однесуваа на начините (процедурите) за трошење средства. Во Македонија ревизорите го разгледуваа финансиското работење на јавниот радиодифузен сервис за 2013 и за 2014 година и во рамките на севкупно доброто работење, идентификуваа недостатоци во однос на листата на резерви и човечките

ресурси во единицата за внатрешна ревизија на јавниот радиодифузен сервис.

Со исклучок на Унгарија и на Црна Гора, во сите други земји што беа опфатени со истражувањето, релевантните надзорни органи доставуваат извештаи до законодавните тела за работењето на јавните радиодифузни сервиси како и за нивното финансиско работење. Во Словенија, надзорното тело задолжено за следење на финансиското работење на јавниот радиодифузен сервис, му доставува на парламентот годишен извештај за својата работа и за констатираните факти. Податоците упатуваат на тоа дека само во Хрватска дебатите во парламентот резултирале со промена на персоналот во јавниот радиодифузен сервис, додека во другите држави овие дебати не довеле до ваква промена, ниту до законски измени или друг мерки.

3 МОДЕЛИ НА УПРАВУВАЊЕ СО ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ ВО ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА

3.1 РАКОВОДНИ ТЕЛА ШТО ВРШАТ НАДЗОР ВРЗ РАБОТЕЊЕТО НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ

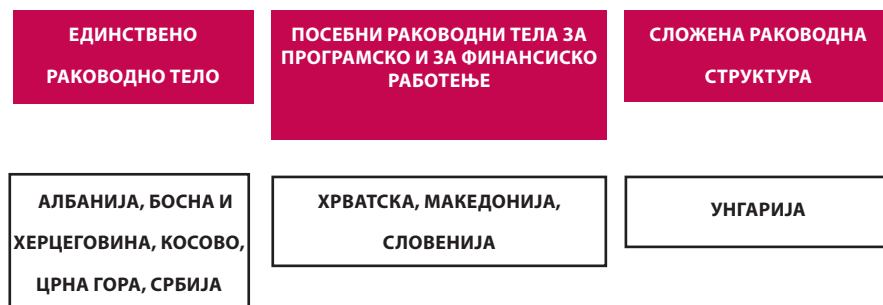
Раководната структура на јавните радиодифузни сервиси во сите девет држави од Југоисточна Европа опфатени со нашата студија е утврдена со закон. Најчесто станува збор за посебни законски решенија, кои се однесуваат на јавните радиодифузни сервиси (Босна и Херцеговина, Хрватска, Косово, Црна Гора, Србија и Словенија) во рамките на законите што го регулираат целокупните аудиовизуелни медиумски сервиси (Албанија и Македонија) или постои општ закон за медиумите (во Унгарија).

Главен раководен модел во регионот и понатаму претставува постоењето на единствено раководно тело што врши надзор врз програмското и финансиското работење на јавните радиодифузни сервиси и него го има во пет држави (Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Србија и Црна Гора). Овие единствени раководни тела се нарекуваат „Управен совет“ (Албанија), „Совет“ (Црна Гора), „Одбор“ (Косово), „Управен одбор“ (Србија) и „Одбор на управители“ (Босна и Херцеговина).

Во Хрватска, Словенија и во Македонија, раководните модели се состојат од две посебни тела – Програмски совет и Надзорен одбор, од кои едниот врши надзор врз програмските функции, а другиот врз финансиското работење на јавните радиодифузни сервиси.

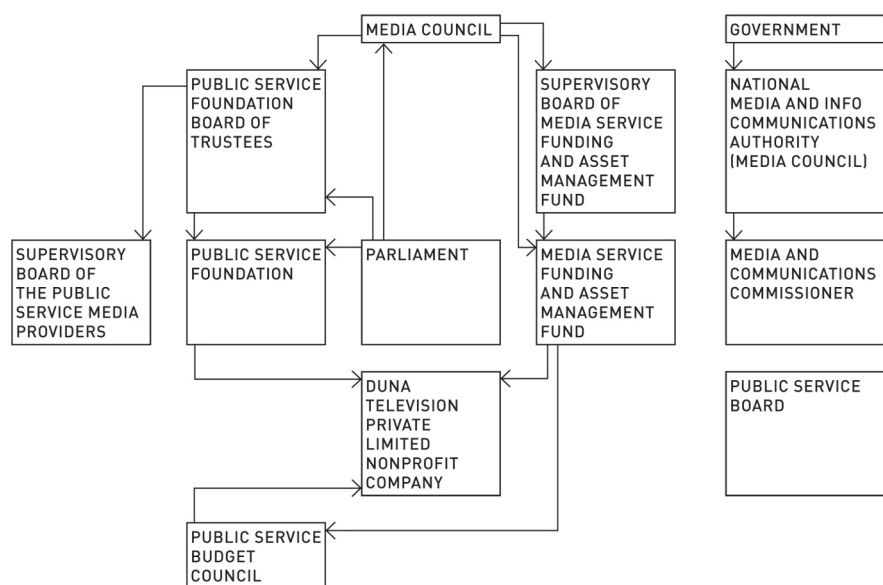
**ГЛАВЕН РАКОВОДЕН МОДЕЛ ВО
РЕГИОНОТ И ПОНАТАМУ ПРЕТСТАВУВА
ПОСТОЕЊЕТО НА ЕДИНСТВЕНО
РАКОВОДНО ТЕЛО ШТО ВРШИ
НАДЗОР ВРЗ ПРОГРАМСКОТО И
ФИНАНСИСКОТО РАБОТЕЊЕ НА
ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ
И НЕГО ГО ИМА ВО ПЕТ ДРЖАВИ
(АЛБАНИЈА, БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА,
КОСОВО, СРБИЈА И ЦРНА ГОРА).**

Графикон 4: РАКОВОДНИ МОДЕЛИ НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ

Моделот на Унгарија е уникатен и многу сложен, затоа што јавниот радиодифузен сервис таму е дел од поголема организациска структура, која е подредена на Фондот за управување со средствата и давање поддршка на медиумските сервиси (МТВА) и на Фондацијата за јавен сервис. Со првото раководи Надзорен одбор, а со последново раководи Одбор на доверители. Освен тоа, постои и Одбор за јавни сервиси, чија конкретна задача е „социјална контрола врз јавниот радиодифузен сервис“ во Унгарија. Тука е исто така и Советот за медиуми, кој претставува регулаторен орган во Унгарија.

Графикон 5: СЛОЖЕНА РАКОВОДНА СТРУКТУРА НА ЈАВНИОТ РАДИОДИФУЗЕН СЕРВИС ВО УНГАРИЈА

Автор на табелата: Борбала Тот.

3.1.1

ПРОЦЕДУРИ ЗА ИМЕНУВАЊЕ, НАЗНАЧУВАЊЕ И ЗА СОСТАВ НА РАКОВОДНИТЕ ТЕЛА НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ

Во раководниот модел што се состои од единствено раководно тело, неговата големина варира од четири члена во Босна и Херцеговина, девет члена во Србија и Црна Гора, до 11 члена во Албанија и на Косово.

Во Унгарија, Надзорниот одбор на МТВА се состои од пет члена; централното раководно тело на Фондацијата за јавни сервиси (Одбор на доверители) се состои од осум члена, а Одборот за јавни сервиси се состои од 14 члена.

Во трите држави со посебни раководни тела за програмскиот дел и финансиите, големината на телата задолжени за програмскиот дел варира од 11 члена во Хрватска и 13 члена во Македонија, до 29 члена во Словенија. Програмскиот совет на Словенија е најголемото раководно тело во регионот. Во овие држави, големината на другото раководно тело задолжено за надзор врз финансиското работење на јавниот радиодифузен сервис (Надзорен одбор) варира од 5 члена во Хрватска и 7 члена во Македонија, до 11 члена во Словенија.

Кај двата модела на раководење (со единствено раководно тело и со две посебни тела задолжени за програмското и за финансиското работење), членовите на овие тела во речиси сите земји опфатени со ова истражување ги назначува парламентот, било сите или некои од нив. Исклучок тука се Србија, во која назначувањето на единственото раководно тело го врши Советот на регулаторниот орган за електронски медиуми, и Македонија, во која членовите на Надзорниот одбор (раководно тело задолжено за следење на финансиското работење на јавниот радиодифузен сервис) ги назначува раководното тело на самиот јавен радиодифузен сервис задолжено за надзор на програмскиот дел на јавниот радиодифузен сервис – Програмскиот совет.

Во Босна и Херцеговина, кај националниот јавен дифузер БХРТ, регулаторниот орган (Регулаторната агенција за комуникации) доставува листа на кандидати предложени од раководното тело на јавниот радиодифузен сервис до парламентот.

Во Унгарија, ако го земеме предвид Одборот на доверители на Фондацијата за јавни сервиси, шест од вкупно осум члена ги назначува парламентот, при што тројца членови номинира владејачката структура, а уште тројца опозицијата. Другите двајца членови ги назначува регулаторниот орган – Совет за медиумите. Членовите на другото раководно тело во рамките на сложената структура на јавниот радиодифузен сервис во Унгарија (Надзорен одбор на МТВА), ги номинира претседателот на Советот за медиуми, кој заедно со други четворица членови на Советот е назначен од парламентот

КАЈ ДВАТА МОДЕЛА НА РАКОВОДЕЊЕ (СО ЕДИНСТВЕНО РАКОВОДНО ТЕЛО И СО ДВЕ ПОСЕБНИ ТЕЛА ЗАДОЛЖЕНИ ЗА ПРОГРАМСКОТО И ЗА ФИНАНСИСКОТО РАБОТЕЊЕ), ЧЛЕНОВИТЕ НА ОВИЕ ТЕЛА ВО РЕЧИСИ СИТЕ ЗЕМЈИ ОПФАТЕНИ СО ОВА ИСТРАЖУВАЊЕ ГИ НАЗНАЧУВА ПАРЛАМЕНТОТ, БИЛО СИТЕ ИЛИ НЕКОИ ОД НИВ.

на Унгарија. Одборот за јавни сервиси се назначува од организации што ги вршат соодветните номинации што се наведени во Законот за медиуми како субјекти што го претставуваат општеството во Унгарија.

Табела 9: ГОЛЕМИНА НА РАКОВОДНИТЕ ТЕЛА НА ЈАВНИОТ РАДИОДИФУЗЕН СЕРВИС

Држава	Единствено раководно тело	Две раководни тела (Програмски совет и Надзорен одбор)	Сложена структура
Албанија	11		
Босна и Херцеговина	4		
Хрватска		11+5	
Унгарија			8+5+14
Косово	11		
Македонија		13+7	
Црна Гора	9		
Србија	9		
Словенија		29+11	

Во државите во кои парламентот има клучна улога во назначувањето на раководните тела на јавните радиодифузни сервиси, законот најчесто ги определува групите и организациите што ги номинираат кандидатите по претходен јавен повик за доставување предлози (номинации). Во Црна Гора се определува точната листа, со прецизен број кандидати по организација/група.

Во Хрватска и во Словенија, освен членовите на раководните тела што ги назначуваат парламентите, вработените во јавните радиодифузни сервиси исто така назначуваат свои претставници во раководните тела на јавниот радиодифузен сервис – со цел надзор врз програмскиот и врз финансискиот дел. Во Словенија, кога зборуваме за раководното тело задолжено за надзор врз финансиското работење на јавниот радиодифузен сервис, освен парламентот и вработените, и владата исто така назначува членови во ова тело.

Во случајот со Словенија, земја со најголемо раководно тело задолжено за програмскиот дел (Програмски совет што има 29 члена), освен конкретниот број претставници од одредени групи, парламентот назначува 16 члена по претходен јавен повик за доставување предлози/ номинации од општата јавност (гледачите и слушателите).

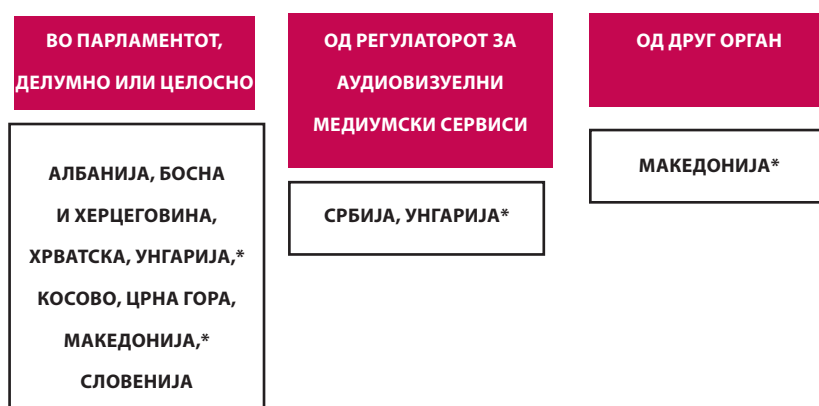
Во Словенија и во Македонија парламентите не само што имаат улога во постапката за назначување лица во раководните тела на јавните радиодифузни сервиси, туку тие исто така се и директно со по пет члена

ВО ХРВАТСКА И ВО СЛОВЕНИЈА, ОСВЕН ЧЛЕНОВИТЕ НА РАКОВОДНИТЕ ТЕЛА ШТО ГИ НАЗНАЧУВААТ ПАРЛАМЕНТИТЕ, ВРАБОТЕНИТЕ ВО ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ ИСТО ТАКА НАЗНАЧУВААТ СВОИ ПРЕТСТАВНИЦИ ВО РАКОВОДНИТЕ ТЕЛА НА ЈАВНИОТ РАДИОДИФУЗЕН СЕРВИС – СО ЦЕЛ НАДЗОР ВРЗ ПРОГРАМСКИОТ И ВРЗ ФИНАНСИСКИОТ ДЕЛ.

во раководните тела задолжени за надзор врз програмскиот дел на јавниот радиодифузен сервис. Според законот што го регулира јавниот радиодифузен сервис во Словенија, „пет члена на Програмскиот совет назначува парламентот, на предлог од политичките партии, кој треба колку што е можно повеќе да биде одраз на пропорционалната застапеност на партиите во националниот парламент“.

Во Албанија десет од вкупно единаесет члена на Управниот совет, инаку единствено раководно тело за јавниот радиодифузен сервис во државата, се назначени од парламентот преку процедура за избор, која се очекува да го почитува балансот меѓу политичкото мнозинство и опозицијата, под услов пет члена да бидат поддржани од владејачкото мнозинство, а други пет члена од опозицијата.

Графикон 6: НАЗНАЧУВАЊЕ ЧЛЕНОВИ ВО РАКОВОДНИТЕ ТЕЛА НА ЈАВНИОТ РАДИОДИФУЗЕН СЕРВИС

*Во Унгарија, некои од раководните тела ги назначува парламентот, а некои Советот за медиуми (како регулаторно тело). Во Македонија, парламентот го назначува Програмскиот совет, и тој го назначува Надзорниот одбор.

Имајќи ја предвид доминантната улога на парламентите во постапките за именување на раководните тела на јавните радиодифузни сервиси, карактеристично за некои од земјите во регионот се значителни одолговлекувања и опструкции во овие процедури, на пример во Албанија, Босна и Херцеговина и во Унгарија. Дури и во случаи каде што не постојат вакви пречки, составот на раководните тела назначен од парламентот е одраз на профилот и на интересите на политичкото мнозинство. Од овие причини, едно од клучните барања на иницијативите за медиумски реформи е барањето за реформа на моделот на раководење со јавните радиодифузни сервиси и на процедурите за назначување за раководните тела – со ова се повикува на итна потреба од деполитизација

ИМАЈЌИ ЈА ПРЕДВИД ДОМИНАНТНАТА
УЛОГА НА ПАРЛАМЕНТИТЕ ВО
ПОСТАПКИТЕ ЗА ИМЕНУВАЊЕ НА
РАКОВОДНИТЕ ТЕЛА НА ЈАВНИТЕ
РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ,
КАРАКТЕРИСТИЧНО ЗА НЕКОИ ОД
ЗЕМЈИТЕ ВО РЕГИОНОТ СЕ ЗНАЧИТЕЛНИ
ОДОЛГОВЛЕКУВАЊА И ОПСТРУКЦИИ ВО
ОВИЕ ПРОЦЕДУРИ

на раководните структури на јавните радиодифузни сервиси. Овие иницијативи за реформирање на јавните радиодифузни сервиси се тековни, особено во Македонија и во Црна Гора.

3.1.2

КВАЛИФИКАЦИИ ШТО СЕ БАРААТ ЗА ЧЛЕНОВИТЕ НА РАКОВОДНИТЕ ТЕЛА НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ

Членовите на раководното тело задолжено за програмскиот дел (во пет држави станува збор за истото единствено тело кое врши надзор врз целокупното работење на јавните радиодифузни сервиси, а во три држави тоа е посебно раководно тело) треба да имаат знаење, углед и остварувања во разни области. Оваа листа на барани квалификации определена во законите е широка, но слична во сите држави. Ако ги земеме предвид сите држави, листата опфаќа области какви што се медиуми, новинарство, слобода на изразување, човекови права, уметност, култура, аудиовизуелна продукција, кино/филм, односи со јавност, јазици, образование, општествени студии, заштита на потрошувачи, граѓанско општество, право, устав, правосудство, економија, технички науки, инженерство и регионален развој.

Во Албанија, Црна Гора и во Македонија се бара универзитетско образование, во Албанија исто така се бараат и повеќе од 10 години работно искуство. Не постојат конкретни одредби за членовите на раководното тело во ист мандат да потекнуваат од повеќе различни области. Во таа смисла, може да се случи (каков што е случајот со актуелниот состав во Албанија) во раководното тело на јавниот радиодифузен сервис да има тројца сликари и две стручни лица за кино и филм, без ниту еден инженер, и покрај долгата листа области што исто така предвидува и инженер.

Сепак, нашите истражувачи проценуваат дека фактичката ситуација се разликува од онаа предвидена со законските акти и дека квалификациите (образованието и искуството во одредени области) не се од суштинска важност за назначување на членовите на раководните тела на јавниот радиодифузен сервис, туку поважна е политичката лојалност или компатибилност со оние што ги донесуваат одлуките, а тоа е најчесто политичкото мнозинство во парламентот.

3.1.3

ПРАВИЛА ВО ОДНОС НА СУДИР НА ИНТЕРЕСИ ЗА ЧЛЕНОВИТЕ НА РАКОВОДНИТЕ ТЕЛА НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ

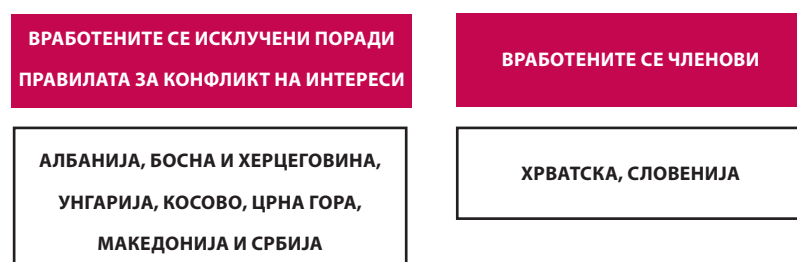
Во сите држави од регионот опфатени со нашето истражување, постојат правила што се однесуваат на судирот на интереси наменети за членовите на раководните тела на јавните радиодифузни сервиси,,

во прв ред на политичките и на комерцијалните интереси. Јавните лица и лицата од политичките партии (членови на раководните тела на политичките партии) во сите држави се назначени како лица што не може да бидат номинирани за членство во раководното тело на јавниот радиодифузен сервис. Во некои случаи ова правило важи и по две, три или по пет години по завршувањето на функцијата.

Вработените во регулаторните тела исто така не смеат да бидат членовина раководните тела на јавните радиодифузни сервиси, како и сопствениците и членовите на раководните тела на комерцијалните конкуренти. Комерцијалниот конкурентен сектор опишан со правилата за судир на интереси за членовите на раководните тела на јавните радиодифузни сервиси во некои држави се однесува не само на продуценти на радиски и на телевизиски програми или електронски публикации, туку исто така и на агенции за јавно мислење, рекламни агенции, агенции за истражување на пазарот, филмски продукции, електронски и телекомуникациски мрежи. Некои од овие дополнителни критериуми се дефинирани во Албанија, Македонија и на Косово. Во Македонија лидерите на верските заедници исто така се лица што се исклучени од можноста за членство.

Постои интересна разлика во перцепцијата за тоа која е улогата на вработените во јавниот радиодифузен сервис во раководните тела. Додека во Србија, Босна и Херцеговина, Црна Гора и во Македонија тие се наведени во категориите на кои стриктно им е забрането членство поради можен судир на интереси, во Хрватска и во Словенија тие се наведени во категориите што имаат привилегија да номинираат претставници во раководните тела и да учествуваат во раководењето со јавниот радиодифузен сервис. На Косово, лице што претходно работело во јавниот радиодифузен сервис не може да биде назначено за член во раководно тело во период од две години по завршувањето на таквото вработување. Во некои земји е предвидено и членовите на семејствата на овие вработени лица да не може да бидат членови на раководно тело на јавен радиодифузен сервис.

Графикон 7: ЗАСТАПЕНОСТ НА ВРАБОТЕНИТЕ ВО РАКОВОДНИТЕ ТЕЛА НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ

Лица обвинети за кривично дело за кое е предвидена казна со траење подолга од шест месеци се лица на кои во Црна Гора и на Косово не им е дозволено членство во раководно тело на јавниот радиодифузен сервис.

Во Босна и Херцеговина, Словенија и во Црна Гора законот предвидува независност на членовите на раководното тело, со тоа што тие не смее да добиваат инструкции од кого било, дури ни од организациите или од групите што ги номинирале.

И покрај ваквите одредби и широкиот спектар на правила за спречување судир на интереси, поврзаноста на членовите на раководните тела на јавните радиодифузни сервиси со водечките политички партии е сеприсутна појава во регионот.

3.1.4

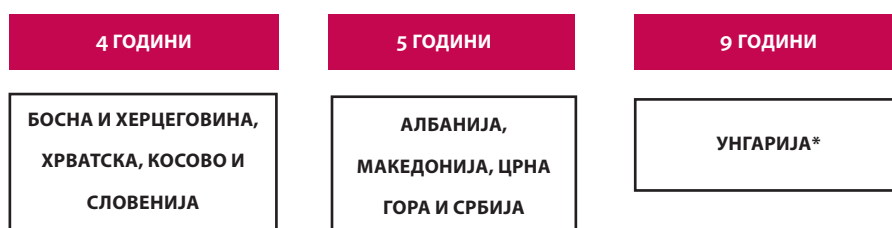
ВРЕМЕТРАЕЊЕ НА МАНДАТОТ

Времетраењето на мандатот во раководните тела на јавните радиодифузни сервиси е пет години во Албанија, Македонија, Црна Гора и во Србија, и четири години во Босна и Херцеговина, Хрватска, Косово и во Словенија. На Косово, во Словенија, Хрватска и во Босна и Херцеговина има одредби според кои мандатот не престанува истовремено за сите членови на телото.

Во повеќето држави е можен избор по вторпат. Во Босна и Херцеговина мандатот на раководните тела заврши за два од вкупно три јавни радиодифузни сервиси (БХРТ и РТВ БиХ). Ова се случи поради тоа што назначувањето на раководните тела долго време беше попречувано од парламентот; што се однесува до Одборот на БХРТ, мандатот сега трае двојно подолго од она што е предвидено со законот.

Во Унгарија, која има сложена структура на раководење со јавниот радиодифузен сервис, постои Одбор на доверители, кој е над Фондацијата за јавни сервиси, при што парламентот ги назначува членовите на Одборот со мандат од девет години. Истовремено Одборот на јавни сервиси, кој има претставници од организациите што го извршиле номинирањето, има мандат од три години.

Графикон 8: ВРЕМЕТРАЕЊЕ НА МАНДАТОТ НА РАКОВОДНИТЕ ТЕЛА НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ

* Кај Одборот на доверители на Фондацијата за јавни сервиси.

3.1.5

ОВЛАСТУВАЊА И НАДЛЕЖНОСТИ НА РАКОВОДНИТЕ ТЕЛА НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ

Надлежностите на единственото раководно тело во Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора и во Србија и на посебните тела задолжени за надзор врз програмското работење на јавните радиодифузни сервиси во Хрватска, Словенија и во Македонија вклучуваат одобрување на најважните документи на јавниот радиодифузен сервис: стратешки планови, годишни работни и програмски планови и шеми итн. Овие тела ги одобруваат годишните извештаи, а во одредени случаи и годишните буџети. Во Хрватска се применува поинаков систем, според кој годишниот план и годишниот буџет не ги усвојува раководното програмско тело туку Надзорниот одбор, кој претставува раководно тело задолжено за надзор врз финансирањето на јавниот радиодифузен сервис.

Со исклучок на Хрватска и Словенија, во кои раководното тело задолжено за надзор врз финансиското работење на јавниот радиодифузен сервис (Надзорен одбор) е задолжено за усвојување на статутот на јавниот радиодифузен сервис, во сите други држави оваа задача ја има генералното раководно тело или Програмскиот совет. Сепак, Програмскиот совет во Словенија учествува во усвојувањето или во измените на статутот на јавниот радиодифузен сервис, затоа што од него се бара да даде согласност за таквото усвојување или менување на статутот.

Во Хрватска постои и посебен документ (договор меѓу владата и јавниот радиодифузен сервис), со кој се дефинираат овластувањата на јавниот радиодифузен сервис, неговите програмски обврски и финансиските ресурси за период од пет години. Надзорниот одбор учествува во усвојувањето на договорот така што дава мислење за него. Од друга страна, спроведувањето на договорот во смисла на програмски обврски, го следи Програмскиот совет на јавниот радиодифузен сервис во Хрватска.

Раководното тело на јавниот радиодифузен сервис е одговорно за назначување на генералниот директор на јавниот радиодифузен сервис во Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Унгарија, Македонија, Црна Гора, Србија и во Словенија. Во Хрватска, парламентот го назначува генералниот директор на јавниот радиодифузен сервис.

Во Србија раководното тело на јавниот радиодифузен сервис директно ги назначува главните и одговорни уредници и програмските директори, а во Македонија Програмскиот совет дава согласност за назначувањето на главните и одговорни уредници. Во Словенија, Програмскиот совет го назначува генералниот директор и дава согласност за назначување на директоритена радиото и телевизјата, а гласа за назначувањето на главните и одговорни уредници само во случаи кога кандидатите биле селектирани

**ВО ХРВАТСКА ПОСТОИ И ПОСЕБЕН
ДОКУМЕНТ (ДОГОВОР МЕЃУ ВЛАДАТА И
ЈАВНИОТ РАДИОДИФУЗЕН СЕРВИС), СО
КОЈ СЕ ДЕФИНИРААТ ОВЛАСТУВАЊАТА
НА ЈАВНИОТ РАДИОДИФУЗЕН СЕРВИС,
НЕГОВИТЕ ПРОГРАМСКИ ОБВРСКИ И
ФИНАНСИСКИТЕ РЕСУРСИ ЗА ПЕРИОД
ОД ПЕТ ГОДИНИ**

од генералниот директор, но не добиле поддршка од новинарите/уредниците во нивната програмска единица во постапката за номинирање.

Во Македонија надлежностите на Програмскиот совет вклучуваат и назначување на Надзорен одбор.

Главните раководни тела во моделот со единствено раководно тело и програмските совети во моделите со две раководни тела се задолжени за надзор врз програмските принципи и стандарди. На Косово, во Словенија и во Македонија, овие тела усвоија Кодекс на однесување за програмирање и ги разгледуваат жалбите и сугестиите од гледачите и слушателите. Во Словенија и во Хрватска Програмскиот совет назначува омбудсман/комесар, кој ги разгледува реакциите на гледачите и на слушателите.

Нашите истражувачи го нагласија негативното влијание од очигледниот недостаток на знаење кај членовите на раководните тела на јавниот радиодифузен сервис, имајќи ги предвид многубројните компетенции за кои тие се задолжени. Листата на компетенции определена во законите содржи 10 до 15 вакви овластувања. Во државите со единствено раководно тело, компетенциите варираат од оние за програмирање и етичко однесување на програмските продуценти, до оние што се однесуваат на финансиски сметки, заеми, недвижен имот, плати итн.

Претседавачите со раководните тела на јавните радиодифузни сервиси во Албанија и во Босна и Херцеговина ги избира парламентарното тело задолжено за медиуми. Во Хрватска, Косово, Македонија, Црна Гора, Србија и во Словенија нив ги назначува мнозинството од членовите на раководните тела на јавните радиодифузни сервиси. Во Унгарија претседавачот на Одборот на доверители е делегиран од државното регулаторно тело за медиуми.

3.1.6

ПОСЕБНИ РАКОВОДНИ ТЕЛА ШТО ВРШАТ НАДЗОР ВРЗ ФИНАНСИСКОТО РАБОТЕЊЕ НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ

Надзорните одбори се раководни тела на јавните радиодифузни сервиси, кои вршат надзор врз финансиското работење во државите што го користат моделот на две раководни структури – едно тело задолжено за програмски надзор и уште едно за надзор врз финансиското работење. Словенија, Хрватска и Македонија се држави што го имплементираат ваквиот модел со две раководни тела, но надзорните одбори во секоја држава имаат различна големина и структура.

Надзорниот одбор во Словенија има 11 члена – петмина се назначени од парламентот, четворица од владата и двајца од вработените. Во Хрватска Одборот има пет члена – четворица се назначени од парламентот (по претходен јавен повик) и еден е назначен од вработените. Во Македонија

Одборот има седум члена и сите ги назначува Програмскиот совет по претходен јавен повик. Во Хрватска и во Словенија времетраењето на мандатот на Надзорниот одбор е четири години, а во Македонија е пет години.

Во Албанија, Административниот одбор што има исклучиво советодавна улога на главното раководно тело на јавниот радиодифузен сервис (Управниот совет) има пет члена, од кои тројца се внатрешни и двајца се надворешни експерти за менаџирање и финансии. Нив ги назначува Управниот совет од најмалку 10 кандидати. Во Унгарија постои Совет за буџетот на јавниот сервис, задолжен за финансиското работење со тројца членови: генералниот директор на јавниот радиодифузен сервис, генералниот директор на МТВА и делегат од Државниот завод за ревизија. Во Србија, Одборот на јавниот радиодифузен сервис, како генерално раководно тело (и ист е случајот во сите земји што го користат системот со едно раководно тело), освен врз програмскиот дел, исто така врши надзор и врз финансиското работење на јавниот радиодифузен сервис, но во Србија ова тело назначува внатрешен ревизор на предлог на генералниот директор.

Членовите на Надзорниот одбор во Хрватска треба да имаат најмалку 10 години работно искуство, додека во Словенија се бараат само пет години работно искуство. Во двете држави факултетската диплома е задолжителна. Во Хрватска точно е определена структурата на Надзорниот одбор во смисла на експертиза што членовите треба да ја имаат, со барање дека Одборот ќе има најмалку еден експерт од областа на финансиите или правото, а мнозинството од членовите ќе имаат експертиза во областа на медиумите.

Правилата за конфликт на интереси наменети за раководните тела на јавните радиодифузни сервиси формирани за да вршат надзор врз финансиското работење на јавните радиодифузни сервиси, се слични на правилата што се однесуваат на генералните раководни тела на јавните радиодифузни сервиси. Овие правила имаат цел да го спречат конфликтот на интереси на политичко и на економско ниво така што ги исклучуваат јавните лица од државната и од локалната власт, јавните лица од политичките партии, вработените во регулаторните тела, сопствениците, менаџерите и вработените во конкурентните медиуми, како и другите компании во медиумскиот сектор. Во Македонија се исклучени и вработените во јавниот радиодифузен сервис, а во Словенија и во Хрватска вработените се задолжителни членови на надзорните одбори.

Од трите држави во регионот што имаат посебно раководно тело за вршење надзор врз финансиското работење на јавните радиодифузни сервиси, телото во Хрватска изгледа дека има најголеми овластувања, вклучувајќи ги тука усвојувањето на статутот (кој во Хрватска исто така

треба да биде одобрен и од парламентот), надзор врз работењето на јавниот радиодифузен сервис и законското користење на радиодифузната такса. Тоа исто така го определува износот на радиодифузната такса во согласност со законот и иницира постапки за разрешување на генералниот директор. Донесува финансиски планови, врши надзор врз нивниот ребаланс и врз финансиските сметки. Предмет на надзор на ова раководно тело во Хрватска се и користењето недвижен имот и средства што се над определена вредност, договори за заеми како и актот за платите и за правата на вработените.

Надлежностите на ова тело се поблиску до надлежностите на генералното раководно тело во државите што имаат само едно раководно тело, со исклучок на фактот дека Надзорниот одбор во Хрватска не врши надзор врз програмскиот дел. Ова е различно од инаку сличниот двоен модел на раководење во Словенија, кој ги дели најголемите надлежности помеѓу двете тела. На пример, Програмскиот совет во Словенија го назначува генералниот директор, а Надзорниот совет го одобрува статутот. Во Македонија, инаку трета земја во регионот со двоен модел на управување, Надзорниот одбор е на еден начин подреден на Програмскиот совет затоа што Програмскиот совет го назначува овој Одбор, но притоа се бара негова согласност за усвојување многу важни документи што се однесуваат на финансиското работење на јавниот радиодифузен сервис во Македонија.

3.1.7

НАДОМЕСТ ЗА ЧЛЕНОВИТЕ НА РАКОВОДНИТЕ ТЕЛА НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ

Во сите земји опфатени со нашата студија, членовите на раководните тела на јавните радиодифузни сервиси добиваат месечен надомест за својата работа, но системот за определување на овој износ е различен во сите држави. Уште повеќе, износот што го добиваат се разликува од држава до држава, при што надоместот е најмал во Словенија, и покрај фактот дека таа е најбогата држава од сите што беа опфатени со истражувањето. Унгарија има сложена структура со повеќе различни тела и во неа е тешко да се следи системот на надоместоци.

Во Албанија овој износ го определува парламентот и во ноември 2016 година изнесуваше 257 евра месечно. Во Босна и Херцеговина овој износ е определен како трипати поголем од минималната месечна плата во соодветниот субјект, која во ноември 2016 година изнесуваше 623 евра месечно за секој член на раководното тело на јавниот радиодифузен сервис во ентитетот Федерација Босна и Херцеговина. Освен тоа, членовите на раководното тело на јавниот радиодифузен сервис во државата добиваат „разумен“ надомест за патни и материјални..

ВО СИТЕ ЗЕМЈИ ОПФАТЕНИ СО НАШАТА СТУДИЈА, ЧЛЕНОВИТЕ НА РАКОВОДНИТЕ ТЕЛА НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ ДОБИВААТ МЕСЕЧЕН НАДОМЕСТ ЗА СВОЈАТА РАБОТА, НО СИСТЕМОТ ЗА ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА ОВОЈ ИЗНОС Е РАЗЛИЧЕН ВО СИТЕ ДРЖАВИ. УШТЕ ПОВЕЌЕ, ИЗНОСОТ ШТО ГО ДОБИВААТ СЕ РАЗЛИКУВА ОД ДРЖАВА ДО ДРЖАВА, ПРИ ШТО НАДОМЕСТОТ Е НАЈМАЛ ВО СЛОВЕНИЈА, И ПОКРАЈ ФАКТОТ ДЕКА ТАА Е НАЈБОГАТА ДРЖАВА ОД СИТЕ ШТО БЕА ОПФАТЕНИ СО ИСТРАЖУВАЊЕТО.

Од нив се бара да работат во раководното тело најмалку пет дена во месецот. Во Хрватска надоместот изнесува 270 евра месечно.

На Косово, според извештаите, раководното тело на јавниот радиодифузен сервис во 2014 година потроши 152.594 евра за исплати на своите членови.⁹ Ова значеше надминување на првичниот план од 110.000 евра во Буџетот за 2014 година. Ако овој износ го поделиме со бројот на членови во раководното тело на јавниот радиодифузен сервис на Косово, ќе заклучиме дека, во просек, еден член добивал 1.156 евра месечно. Членовите на Програмскиот совет во Македонија добиваат надомест во износ што е една третина од просечната месечна плата во земјата, по секоја завршена сесија на Советот. Во моментот тие добиваат 120 евра по завршена сесија. Истовремено, членовите на Надзорниот одбор добиваат месечен надомест, кој е до еден и пол пати поголем од просечната месечна плата во Македонија – тие сега добиваат износ што е колку една просечна месечна плата во државата, т.е. 360 евра месечно. Во Црна Гора, членовите на раководните тела имаат право на месечен надомест во износ на просечна месечна плата на вработените во јавниот радиодифузен сервис во месецот што ѝ претходел на исплатата. Сега овој износ е 490 евра месечно, а не е променет веќе подолго време. Во Србија има сличен систем – просечната месечна нето-плата во јавниот радиодифузен сервис е износот на надоместот што им се исплаќа на членовите на раководното тело на јавниот радиодифузен сервис еднаш месечно. Во последното тримесечје од 2015 година овој износ беше околу 400 евра за членовите на раководното тело на јавниот радиодифузен сервис на РТС.

⁹ Види Institutit Gap, Manxhimi I Buxhetit dhe Financimi I RTK-së, 2015, достапно на http://www.institutitgap.org/documents/31674_FinancimiRTK.pdf.

Членовите на двете раководни тела во Словенија имаат право на надомест според присуството на состаноците (сесиите), во ист износ како и членовите на другите раководни тела во јавниот сектор. Износот на надоместот за членовите на раководните тела на јавните институции е определен со Одлука донесена од владата во 2009 година, со цел унифицирање на целиот систем, определување на износот врз основа на големината на буџетот на јавната институција и бројот на нејзините вработени, и воведување мерки за штедење во време на криза. Сегашниот надомест за членовите на раководните тела на јавниот радиодифузен сервис во Словенија е околу 55 евра по сесија (на која членот присуствувал). Обично има една сесија месечно. Освен тоа, членовите учествуваат и на состаноците на поткомитетите на раководното тело, за што добиваат надомест од околу 40 евра по сесија. Патните трошоци се надоместуваат посебно.

Сите износи споменати погоре се плаќаат во локалната валута, во нето-износ, но тука ги прикажуваме во евра за полесно споредување.

Табела 10: НАДОМЕСТ ЗА ЧЛЕНОВИТЕ НА РАКОВОДНИТЕ ТЕЛА НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ (НЕТО-ИЗНОС ПО МЕСЕЦ/СЕСИЈА)

Држава	Надомест
Албанија	257 евра месечно
Босна и Херцеговина	640 евра месечно *
Хрватска	270 евра месечно
Унгарија	Нема податоци
Косово	1.156 евра месечно **
Македонија	ПС: 120 евра по сесија, НО: 360 евра месечно
Црна Гора	490 евра месечно
Србија	400 евра месечно ***
Словенија	55 евра по сесија

*Износот се однесува на раководното тело на РТВ БиХ.

**Износот се пресметува врз основа на трошењето што го имало раководното тело на јавниот радиодифузен сервис во 2014 година за надоместоци за своите членови.

***Износот се однесува на раководното тело на РТС.

3.1.8

ТРАНСПАРЕНТНОСТ НА РАКОВОДНИТЕ ТЕЛА НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ

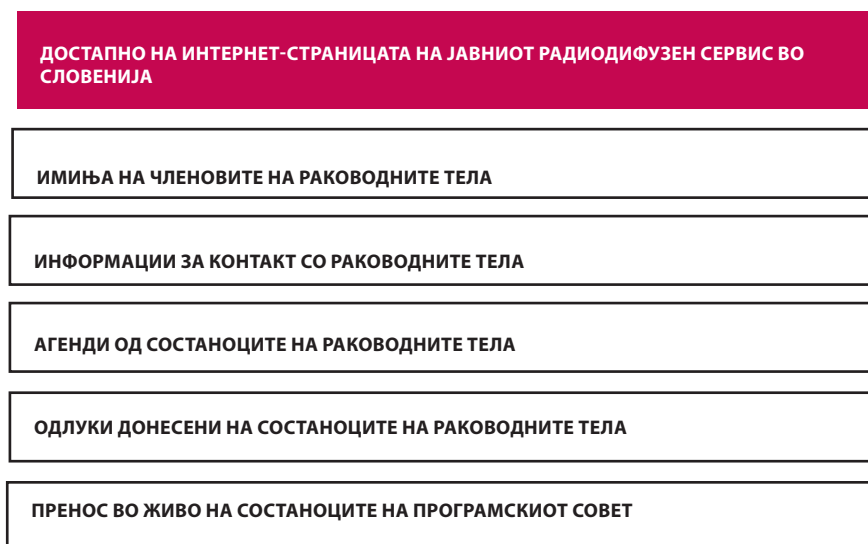
Нашите истражувачи укажуваат дека во најголем дел од државите во Југоисточна Европа Нашите истражувачи укажуваат дека во најголем

дел од државите во Југоисточна Европа постои недоволна транспарентност на раководните тела на јавните радиодифузни сервиси. Нивните одлуки и записници од состаноците се ретко достапни, во некои случаи само на претходно барање и повикување на законите за пристап до информациите од јавен карактер, или се објавуваат на интернет-страниците на јавните радиодифузни сервиси повремено или со задоцнување. Исклучок се Словенија и (делумно) Хрватска, каде што записниците и соопштенијата за медиуми редовно се објавуваат на интернет-страницата на ХРТ, но само за Програмскиот совет, а не и за Надзорниот одбор.

Интернет-страницата на јавниот радиодифузен сервис во Словенија, во делот за Програмскиот совет и за Надзорниот совет ги има објавено имињата на сите членови, електронските адреси на двете раководни тела, агендите од сите состаноци и одлуките што биле донесени на сите сесии на двете раководни тела од 2006 година до сега, и тоа по усвојувањето на најновиот закон за РТВ Словенија. Освен тоа, на интернет-страницата на јавниот радиодифузен систем има и пренос во живо од сите сесии на Програмскиот совет (започна во 2015 година) – можност што беше воведена на иницијатива на последниот совет.

Во Македонија, на пример, дневниот ред, записниците, одлуките и гласањето на Програмскиот совет треба да бидат објавени на интернет-страницата на МРТ во рок од седум дена по завршувањето на сесијата, но овие обврски не се почитуваат.

Графикон 9: ПОЗИТИВЕН ПРИМЕР ЗА ТРАНСПАРЕНТНОСТ НА РАКОВОДНОТО ТЕЛО НА ЈАВНИОТ РАДИОДИФУЗЕН СЕРВИС

НАШИТЕ ИСТРАЖУВАЧИ УКАЖУВААТ ДЕКА ВО НАЈГОЛЕМ ДЕЛ ОД ДРЖАВИТЕ ВО ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА ПОСТОИ НЕДОВОЛНА ТРАНСПАРЕНТНОСТ НА РАКОВОДНИТЕ ТЕЛА НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ. НИВНИТЕ ОДЛУКИ И ЗАПИСНИЦИ ОД СОСТАНОЦИТЕ СЕ РЕТКО ДОСТАПНИ, ВО НЕКОИ СЛУЧАИ САМО НА ПРЕТХОДНО БАРАЊЕ И ПОВИКУВАЊЕ НА ЗАКОНИТЕ ЗА ПРИСТАП ДО ИНФОРМАЦИИТЕ ОД ЈАВЕН КАРАКТЕР

3.2

ГЕНЕРАЛЕН ДИРЕКТОР

Во сите држави што беа опфатени во ова регионално истражување (освен Унгарија), генералниот директор на јавниот радиодифузен сервис се именува од конкретно тело формирано во рамките на структурата на јавниот радиодифузен сервис, по претходен јавен повик (на пример: во Македонија и во Словенија тоа е Програмскиот совет, во Хрватска тоа е Надзорниот одбор, во Албанија е Управниот совет). Во Унгарија не се објавува повик за аплицирање за оваа функција, туку Советот за медиуми (какорегулаторното тело за медиуми) номинира двајца кандидати, од кои потоа еден е назначен од Одборот на доверители на Фондацијата за јавни сервиси.

Албанија се чини дека е единствената држава во која предусловите што треба да ги исполнат кандидатите за функцијата генерален директор, не се конкретно определени со закон или со статут. Во сите други држави опфатени со ова истражување, овие барања, помалку или повеќе, се дефинирани.

Практично сите држави опфатени со истражувањето, имаат посеопфатни или помалку сеопфатни одредби за тоа во кои ситуации имаме конфликт на интереси кај кандидатите за генерален директор. Овие ситуации би можеле да бидат: членство во национални или во локални тела или политички партии, интереси поврзани со други субјекти што овозможуваат медиумски услуги, интереси поврзани со други субјекти што работат/сороботуваат со јавниот радиодифузен сервис итн. Во Македонија се чини дека правилата што се однесуваат на можен конфликт на интереси за генералниот директор се најслаби, затоа што единствената работа што е нагласена е дека членовите на Програмскиот совет или на Надзорниот одбор на јавниот радиодифузен сервис немаат право да бидат на оваа функција.

Правилата што се однесуваат на постапките за смена и отповикување на генералниот директор, донекаде се разликуваат во земјите опфатени со истражувањето, со тоа што Албанија и Косово имаат помалку детални одредби. На Косово, на пример, генералниот директор може да биде разрешен со двотретинско мнозинство гласови на Одборот на јавниот радиодифузен сервис. Во Албанија постапката се спроведува во случаи на оправдано отсуство на генералниот директор или кога местото не е пополнето.

Регулативите во сите држави што беа опфатени со истражувањето, ги содржат задачите и овластувањата што ги имаат генералните директори (какви што се: претставување на јавниот радиодифузен сервис во јавноста, назначување извршни раководни лица итн.). Хрватска, на пример, е единствената држава во која генералниот директор на јавниот радиодифузен сервис има единствени надлежности за управување со јавниот радиодифузен сервис.

Што се однесува со времетраењето на мандатите на генералните директори на јавните радиодифузни сервиси, ситуацијата во

Унгарија се разликува од состојбата во другите држави. Во оваа земја, договорот за работен однос на генералниот директор се склучува на неограничено времетраење. Во другите држави времетраењето на мандатот е ограничено на определен период, кој варира од три години (Косово, Македонија) и четири години (Словенија, Црна Гора) до пет години (Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска и Србија).

Графикон 10: ГЕНЕРАЛЕН ДИРЕКТОР НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ

НЕ		ДА
УНГАРИЈА	НАЗНАЧУВАЊЕ ПО ПРЕТХОДЕН ЈАВЕН ПОВИК	СИТЕ ДРУГИ ДРЖАВИ ОПФАТЕНИ СО ИСТРАЖУВАЊЕТО
АЛБАНИЈА	БАРАЊА ЗА ФУНКЦИЈАТА	СИТЕ ДРУГИ ДРЖАВИ ОПФАТЕНИ СО ИСТРАЖУВАЊЕТО
/	ОДРЕДБИ ШТО ГО РЕГУЛИРААТ СУДИРОТ НА ИНТЕРЕСИ	ВО СИТЕ ЗЕМЈИ, НО МНОГУ ОГРАНИЧЕНИ ОДРЕДБИ ВО МАКЕДОНИЈА
УНГАРИЈА	ОДНАПРЕД ОПРЕДЕЛЕНО ВРЕМЕТРАЕЊЕ НА МАНДАТОТ	СИТЕ ДРУГИ ДРЖАВИ ОПФАТЕНИ СО ИСТРАЖУВАЊЕТО

3.3

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИЦИ

Во врска со назначувањето на главните и одговорни уредници во јавните радиодифузни сервиси во земјите од Југоисточна Европа, изгледа дека Албанија и Унгарија се единствените држави во кои нема конкретни одредби со кои е регулирано ова прашање. Во Албанија, на пример, има само општи правила што се однесуваат на вработувањето во јавната администрација. Во другите држави, назначувањето на главните и одговорни уредници помалку или повеќе е конкретно регулирано со закон или со статутите на јавните радиодифузни сервиси, а главните и одговорни уредници најчесто се назначуваат по претходен јавен повик. Сепак, еден од јавните радиодифузни сервиси во Босна и Херцеговина (РТВ БиХ) е пример за јавен радиодифузен сервис во регионот што нема обврска да ги објавува слободните работни места за уредничките места.

ШТО СЕ ОДНЕСУВА СО ВРЕМЕТРАЕЊЕТО НА МАНДАТИТЕ НА ГЕНЕРАЛНИТЕ ДИРЕКТОРИ НА ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ, СИТУАЦИЈАТА ВО УНГАРИЈА СЕ РАЗЛИКУВА ОД СОСТОЈБАТА ВО ДРУГИТЕ ДРЖАВИ. ВО ОВАА ЗЕМЈА, ДОГОВОРОТ ЗА РАБОТЕН ОДНОС НА ГЕНЕРАЛНИОТ ДИРЕКТОР СЕ СКЛУЧУВА НА НЕОГРАНИЧЕНО ВРЕМЕТРАЕЊЕ.

Слично на ова, во Албанија и во Унгарија не се определени конкретни барања за работните места на уредниците. И во Македонија не се утврдени конкретни барања за позицијата на главниот и одговорен уредник. Во повеќето други држави, пак, кандидатите за главни и одговорни уредници мора да задоволат определени барања, кои обично, меѓу другото, вклучуваат и завршено терцијарно образование, докажани организациски и менаџерски вештини и докажани стручни квалификации на уредничко или слично работно место.

Албанија и Унгарија исто така се држави во кои не постојат одредби што би се однесувале на евентуалниот конфликт на интереси кај кандидатите за главни и одговорни уредници, додека во другите држави опфатени со регионалното истражување, постојат, помалку или повеќе, одредби за судир на интереси.

Хрватска и Словенија изгледа дека се единствените држави што имаат воведено обврска за добивање мислења од новинарите во постапката на назначување. Во Хрватска ваквото мислење не е обврзувачко за оние што ги донесуваат одлуките, но во Словенија има подетални правила. Ако кандидатот за главен и одговорен уредник кој не добил позитивно мислење, биде предложен за работно место во одредена програмска единица, мнозинството вработени во таа програмска единица имаат право да номинираат кандидат што го задоволува нивното позитивно мислење и за тоа ќе го информираат Програмскиот совет. Во ваков случај, генералниот директор го избира кандидатот по добивањето согласност од Програмскиот совет.

Во врска со разрешувањето на главниот и одговорен уредник, Албанија и Унгарија се држави во кои не е пропишана ваквата постапка.

Времетраењето на мандатот на главниот и одговорен уредник не е конкретно определено во јавните радиодифузни сервиси во Албанија, Македонија и во Црна Гора, ниту кај двата радиодифузери во рамките на системот на јавен радиодифузен сервис во Босна и Херцеговина (РТВ БиХ и РТРС). На Косово, на пример, мандатот на главниот и одговорен уредник трае три години, додека уредниците во јавниот радиодифузен сервис во Хрватска и во БХРТ во Босна и Херцеговина се назначуваат за период од пет години.

**ХРВАТСКА И СЛОВЕНИЈА ИЗГЛЕДА
ДЕКА СЕ ЕДИНСТВЕНИТЕ ДРЖАВИ
ШТО ИМААТ ВОВЕДЕНО ОБВРСКА ЗА
ДОБИВАЊЕ МИСЛЕЊА ОД НОВИНАРИТЕ
ВО ПОСТАПКАТА НА НАЗНАЧУВАЊЕ
ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИЦИ.**

Графикон 11: ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИЦИ

НЕМА КОНКРЕТНА ПРОЦЕДУРА: АЛБАНИЈА, УНГАРИЈА	ПРОЦЕДУРА ЗА НАЗНАЧУВАЊЕ	ПОСТОИ ПРОЦЕДУРА ВО ДРУГИТЕ ДРЖАВИ
НЕМА КОНКРЕТНИ БАРАЊА: АЛБАНИЈА, УНГАРИЈА, МАКЕДОНИЈА	КОНКРЕТНИ БАРАЊА ЗА ФУНКЦИЈАТА	ПОМАЛКУ ИЛИ ПОВЕЌЕ ЈАСНИ БАРАЊА ВО ДРУГИТЕ ДРЖАВИ
НЕМА КОНКРЕТНИ ОДРЕДБИ: АЛБАНИЈА, УНГАРИЈА МИНИМАЛНИ: МАКЕДОНИЈА	ОДРЕДБИ ЗА СУДИР НА ИНТЕРЕСИ	ПОСТОЈАТ ОДРЕДБИ ВО ДРУГИТЕ ДРЖАВИ
НЕМА КОНКРЕТНА ПРОЦЕДУРА: АЛБАНИЈА, УНГАРИЈА	ПРОЦЕДУРА ЗА СМЕНА/ РАЗРЕШУВАЊЕ	ПОСТОИ ПРОЦЕДУРА ВО ДРУГИТЕ ДРЖАВИ
ВО НИТУ ЕДНА ЗЕМЈА НЕ СЕ БАРА МИСЛЕЊЕ, ОСВЕН ВО ХРВАТСКА И ВО СЛОВЕНИЈА	СЕ БАРА МИСЛЕЊЕ ОД ВРАБОТЕНИТЕ/ НОВИНАРИТЕ ВО ПОСТАПКАТА ЗА НАЗНАЧУВАЊЕ	ХРВАТСКА – НЕЗАДОЛЖИТЕЛНО МИСЛЕЊЕ; СЛОВЕНИЈА – ВРАБОТЕНИТЕ ВО КОНКРЕТНАТА ПРОГРАМСКА ЕДИНИЦА МОЖАТ ДА НОМИНИРААТ СВОЈ КАНДИДАТ АКО НЕГО ПОДДРЖУВААТ КАНДИДАТОТ ШТО ГО ПРЕДЛАГААТ ДИРЕКТОРИТЕ
НЕ Е КОНКРЕТНО ОПРЕДЕЛЕН: АЛБАНИЈА, МАКЕДОНИЈА, ЦРНА ГОРА И БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА (РТРС, РТВ БИХ)	ВРЕМЕТРАЕЊЕ НА МАНДАТОТ*	ВО ДРУГИТЕ ЈАВНИ РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ ТОЧНО Е ОПРЕДЕЛЕНО ВРЕМЕТРАЕЊЕТО НА МАНДАТОТ

* Нема податоци каква е состојбата во Унгарија.

3.4 УЧЕСТВО НА ЈАВНОСТА

Албанија и Босна и Херцеговина се единствените држави во кои застапеноста на јавноста во раководните тела не е гарантирана на ниту еден начин. Во другите држави постојат процедури со кои се обезбедува одреден вид застапеност на јавноста во овие тела. Сепак, во овие случаи, јавните тела се тие што најчесто го имаат крајниот збор (најчесто сето законодавните тела).

На пример, во неколку држави само овластените засегнати страни можат да номинираат кандидати за членство во раководните тела. Ваков е случајот во Македонија (на пример: академските институции, здруженија и асоцијации на новинари, парламентот, ЗЕЛС), Црна Гора (на пример: академски институции, граѓански организации, социјални партнери) и, делумно, Унгарија, но во оваа држава организациите што го вршат номинирањето (какви што се Унгарската академија на науки, верските заедници, определени граѓански организации, професионални организации во областа на уметноста) се определени само за Одборот на јавни сервиси, кој е советодавно тело во структурата на раководење со јавниот радиодифузен сервис во Унгарија. Во другите држави не постои вакво ограничување и кандидатите можат исто така да бидат предложени и од физички лица.

Во неколку земји не постои тело што би се занимавало со мислењата и жалбите од гледачите и слушателите на јавниот радиодифузен сервис. Ваков е случајот во Албанија, Босна и Херцеговина и во Србија. Во Македонија и во Црна Гора, на пример, раководно тело ги следи мислењата и жалбите од јавноста, додека на Косово постои посебно тело што се занимава со прашањата отворени од јавноста.

Во Хрватска и во Словенија, покрај програмските совети што ги следат мислењата и жалбите од граѓаните, постои исто така и омбудсман назначен од програмските совети, чија задача е да ги обработува мислењата и жалбите, и да биде медијатор меѓу корисниците на услугата/гледачите/слушателите, од една страна, и програмскиот кадар од јавниот радиодифузен сервис, од друга страна. Во Словенија оваа функција се нарекува „заштитник на правата на гледачите и слушателите“, а во Хрватска тоа е „комесарот за корисниците на услугите на ХРТ“.

Графикон 12: ТЕЛА НА ЈАВНИОТ РАДИОДИФУЗЕН СЕРВИС ЗАДОЛЖЕНИ ЗА СЛЕДЕЊЕ НА МИСЛЕЊАТА И ПОПЛАКИТЕ ОД ГЛЕДАЧИТЕ И СЛУШАТЕЛИТЕ

НЕ ПОСТОИ ТЕЛО ЗАДОЛЖЕНО ЗА СЛЕДЕЊЕ НА МИСЛЕЊАТА И ПОПЛАКИТЕ ОД ГЛЕДАЧИТЕ И СЛУШАТЕЛИТЕ	ПОСТОИ ТЕЛО ЗАДОЛЖЕНО ЗА СЛЕДЕЊЕ НА МИСЛЕЊАТА И ПОПЛАКИТЕ ОД ГЛЕДАЧИТЕ И СЛУШАТЕЛИТЕ	СПЕЦИЈАЛНО ТЕЛО ЗА СЛЕДЕЊЕ НА МИСЛЕЊАТА И ПОПЛАКИТЕ ОД ГЛЕДАЧИТЕ И СЛУШАТЕЛИТЕ
АЛБАНИЈА, БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА, СРБИЈА	МАКЕДОНИЈА, ЦРНА ГОРА, СЛОВЕНИЈА, ХРВАТСКА	КОСОВО (ЈАВНА СОВЕТОДАВНА ГРУПА), СЛОВЕНИЈА (ОМБУДСМАН), ХРВАТСКА (КОМЕСАР)

ЗАКЛУЧОЦИ

Во овој компаративен преглед на моделите што се користат за раководење и финансирање на јавните радиодифузни сервиси во земјите од Југоисточна Европа можеме да забележиме повеќе различни решенија. Информациите што ги обезбедивме и ги прикажуваме тука, уште еднаш покажуваат дека овие медиумски организации користат огромни јавни средства – било од радиодифузната такса што се наплаќа од домаќинствата било од државниот буџет, но притоа механизмите за надзор на нивното програмско и финансиско работење првенствено се под политичка доминација. Речиси сите раководни тела во целост или делумно ги назначува парламентот, при што, и покрај формалните барања за имање одредени квалификации, нивните членови најчесто се назначуваат врз основа на политичката припадност и компатибилност со политичките партии на власт.

Не се само очигледните политички интереси кои јавните радиодифузни сервиси во регионот ги прават овие медиуми речиси уништени гиганти, туку тоа се и конкретните, приватни интереси на претставниците на граѓанското општеството, нивните организации или областите што тие ги претставуваат. Нивната застапеност во раководните структури на јавните радиодифузни сервиси во регионот најчесто била злоупотребувана и довербата во вистинската застапеност на јавноста во раководните структури на јавните радиодифузни сервиси беше компромитирана.

Постојат длабоки разлики во моделите на управување и финансирање во сите земји во регионот. Особено Унгарија, со својата огромна раководна структура на јавниот радиодифузен сервис и решенијата што ги има (какви што се номинирање на членовите на Одборот на управители од страна на политичкото мнозинство и од опозицијата, или неограничениот мандат на генералниот директор кој го назначува Одбор на управители), изгледа дека претставува средина што е далеку од овозможување независно, отворено и инклузивно работење на јавниот радиодифузен сервис.

Големината на раководните тела исто така значително се разликува, но тоа не претставува конкретна гаранција за квалитетот и ефикасноста во нивното работење. Словенија, на пример, земајќи ги предвид двете раководни тела, има модел на управување со РТВ Словенија што вклучува вкупно 40 „управители“, додека Босна и Херцеговина има раководно тело што е десетпати помало – „Одбор на управители“ што има само четири члена и кој управува со националниот сервис БХРТ.

Веќе постојат механизми со кои на јавните радиодифузни сервиси во регионот им се дава можност да понудат извонредно квалитетна и квантитативна програма за сите делови на општеството, но во практиката овие медиуми се изложени на постојана криза и притисок. Во сите земји

**НЕ СЕ САМО ОЧИГЛЕДНИТЕ
ПОЛИТИЧКИ ИНТЕРЕСИ КОИ ЈАВНИТЕ
РАДИОДИФУЗНИ СЕРВИСИ ВО
РЕГИОНОТ ГИ ПРАВАТ ОВИЕ МЕДИУМИ
РЕЧИСИ УНИШТЕНИ ГИГАНТИ, ТУКУ
ТОА СЕ И КОНКРЕТНИТЕ, ПРИВАТНИ
ИНТЕРЕСИ НА ПРЕТСТАВНИЦИТЕ НА
ГРАЃАНСКОТО ОПШТЕСТВОТО, НИВНИТЕ
ОРГАНИЗАЦИИ ИЛИ ОБЛАСТИТЕ ШТО
ТИЕ ГИ ПРЕТСТАВУВААТ.**

од регионот постои огромна потреба од реформирање или на моделот на финансирање или на моделот на управување, или на двата. Овој регионален преглед исто така ги потсетува јавните радиодифузни сервиси, владите и застапниците за медиумски реформи на алтернативни мерки за подобрување на независноста и карактерот на јавен сервис на овие медиуми.

Наша клучна порака е дека системот на медиуми, кој се потпира на вредностите на интегритет на медиумите, треба да ги направи јавните радиодифузни сервиси клучни столбови на системот. Тој треба да го поддржува нивното независно, стабилно и транспарентно работење, да бидат најдобри работодавачи на најдобрите новинари и на другиот програмски и технички кадар, кој ќе произведува вистински јавни содржини. Тие треба да ја интегрираат независната продукција и да станат платформа за најталентираните и креативни медиумски лица во државата. Јасно е дека оваа визија зависи од моделите за управување и финансирање што се воспоставени за јавните радиодифузни сервиси, но исто така и од капацитетот на креаторите на програмата во јавните сервиси, особено на новинарите и на уредниците. Сите реформи за демократски медиуми треба да стават акцент на градење модели за раководење и за финансирање, кои ги насочуваат јавните радиодифузни сервиси кон давање услуги за граѓаните, не како поединци туку како заедница на луѓе заинтересирани и одговорни за заедничкиот јавен простор за комуникација врз основа на еднаквоста и почитувањето. Иако изгледа дека актуелниот медиумски екосистем овозможува неограничени можности за задоволување на нашите комуникациски потреби, јавните радиодифузни сервиси се единствениот комуникациски простор во кој ние учествуваме како заедница. Од тие причини, иницијативите за медиумски реформи треба исто така да ги мобилизираат и граѓаните во барањата за реформи на јавните радиодифузни сервиси. Се надеваме дека овој компаративен осврт овозможи некои информации што би биле корисни за таквите кампањи за реформи во медиумите.

**СИТЕ РЕФОРМИ ЗА ДЕМОКРАТСКИ
МЕДИУМИ ТРЕБА ДА СТАВАТ АКЦЕНТ
НА ГРАДЕЊЕ МОДЕЛИ ЗА РАКОВОДЕЊЕ
И ЗА ФИНАНСИРАЊЕ, КОИ ГИ
НАСОЧУВААТ ЈАВНИТЕ РАДИОДИФУЗНИ
СЕРВИСИ КОН ДАВАЊЕ УСЛУГИ ЗА
ГРАЃАНИТЕ, НЕ КАКО ПОЕДИНЦИ
ТУКУ КАКО ЗАЕДНИЦА НА ЛУЃЕ
ЗАИНТЕРЕСИРАНИ И ОДГОВОРНИ
ЗА ЗАЕДНИЧКИОТ ЈАВЕН ПРОСТОР
ЗА КОМУНИКАЦИЈА ВРЗ ОСНОВА НА
ЕДНАКВОСТА И ПОЧИТУВАЊЕТО.**

ЛИТЕРАТУРА

Funding of Public Media Services 2015, European Broadcasting Union, December 2015.

Instituti Gap, Manxhimi I Buxhetit dhe Financimi I RTK-së, 2015.

Licence Fee 2016, European Broadcasting Union, October 2016.

ЗАКОНИ

АЛБАНИЈА

Закон 97/2013 за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги во Република Албанија, 2013 година.

КОСОВО

Закон бр. 04/L-046 за Радио-телевизија Косово, 2012 година.

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

Закон за јавен радиски и телевизиски систем на Босна и Херцеговина, 2005 година, со сите измени.

Закон за јавен радиодифузен сервис на Федерацијата Босна и Херцеговина, 2008 година.

Закон за радио и телевизија на Република Српска, 2006 година, со сите измени.

МАКЕДОНИЈА

Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски сервиси од 2013 година, со сите измени.

ЦРНА ГОРА

Закон за јавните радиодифузни сервиси на Црна Гора од 2008 година, со сите измени.

ХРВАТСКА

Закон за Хрватската радио-телевизија, 2010 година, со сите измени.

СРБИЈА

Закон за јавни радиодифузни услуги од 2014 година, со сите измени.

УНГАРИЈА

Закон CLXXXV од 2010 година за медиумски сервиси и мас-медиуми од 2010 година, со сите измени.

СЛОВЕНИЈА

Закон за радио и телевизија на Словенија од 2005 година, со сите измени.

Интерни статuti и годишни извештаи на јавните радиодифузни сервиси во државите што беа опфатени со истражувањето.

АВТОРИ

БРАНКИЦА ПЕТКОВИЌ е магистер по социологија на култура од Факултетот за уметности при Универзитетот во Љубљана. Работи како истражувач и раководител на проекти во Институтот за мир, Институт за современи социјални и политички студии во Љубљана.

САША ПАНИЌ е истражувач-соработник на Институтот за мир, Институт за современи социјални и политички студии во Љубљана.

САНДРА Б. ХРВАТИН е доктор по комуниколошки студии од Факултетот за општествени науки при Универзитетот во Љубљана. Таа е професор на Факултетот по хуманистички науки при Универзитетот во Приморска и шеф на катедрата за медиумски студии на истиот факултет.

АВТОРИ Бранкица Петковиќ, Саша Паниќ и Сандра Б. Хрватин
УРЕДНИК Бранкица Петковиќ
ПОМОШНИК УРЕДНИК Саша Паниќ
ПРЕВОД Гордан Танасков
ЛЕКТУРА Виолета С. Караџовска
ЈАЗИЧЕН УРЕДНИК НА АНГЛИСКИОТ ТЕКСТ Ејми Кенеди (Amy Kennedy)
ИЗДАВАЧ Институт за мир, Институт за современи социолошки и политички студии, ул. „Метелкова“ бр.6, Љубљана, Словенија
<<http://www.mirovni-institut.si>>. ДИЗАЈН ДАК, Ljubljana, ноември 2016 година

МОДЕЛИ ЗА ФИНАНСИРАЊЕ И УПРАВУВАЊЕ СО ЈАВНИТЕ СЕРВИСИ ВО ДРЖАВИТЕ ОД ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА
СПОРЕДБА НА МОДЕЛИТЕ И БАРАЊА ЗА РЕФОРМИ ВО МЕДИУМИТЕ ШТО СЕ ЈАВЕН СЕРВИС

Овој извештај е изработен со финансиска поддршка од Европската Унија. Содржината на Извештајот е одговорност единствено на Мировниот институт и на авторите, и во никој случај не може да се смета дека ги одаразува ставовите на Европската Унија

Извештајот е изработен во рамки на проектот Медиумска опсерваторија на Југоисточна Европа,
<http://www.mediaobservatory.net>